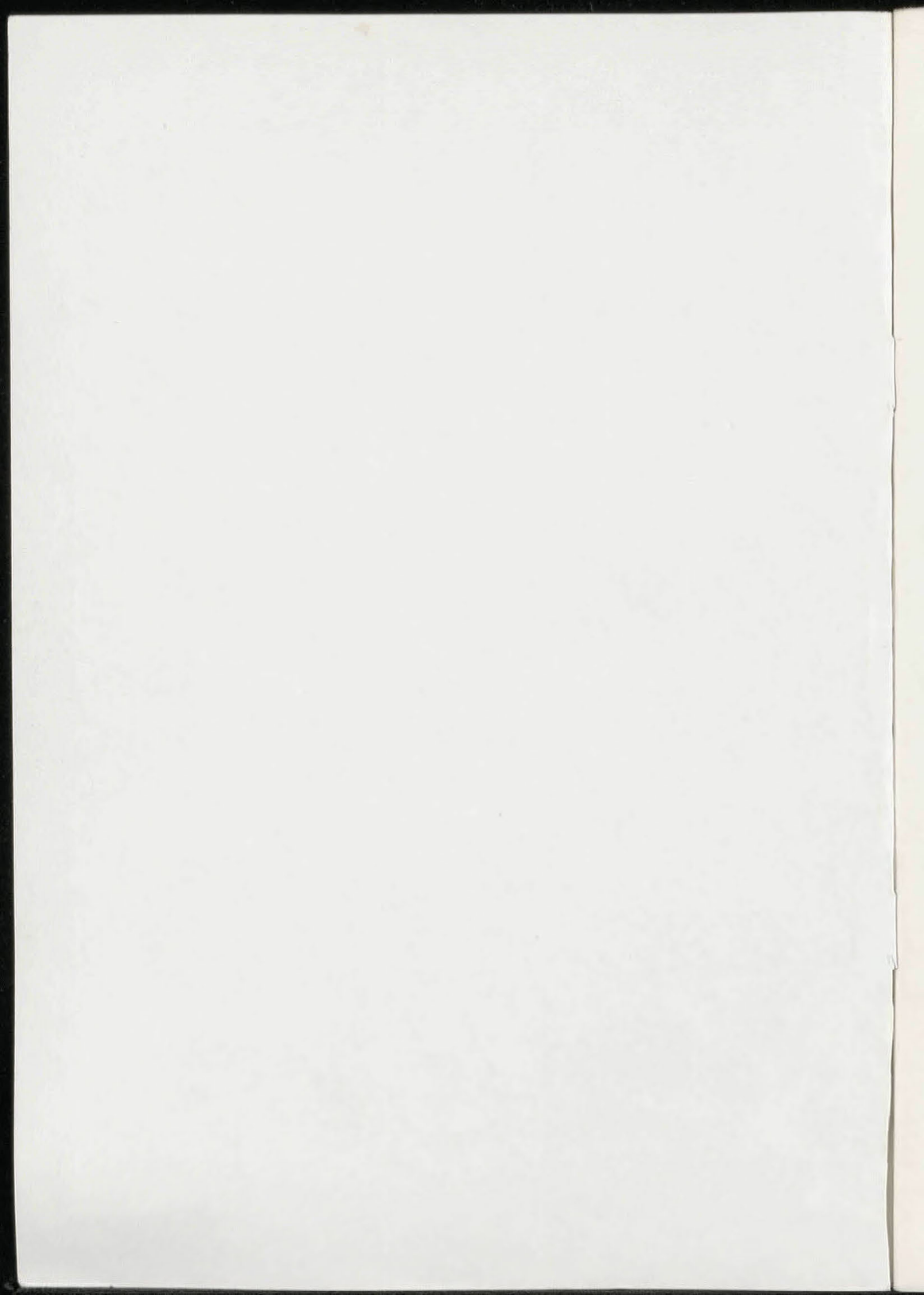

DE MARKE

D E M A R K E Orgaan van de oudheidkundige vereniging
"De Marke".
Beekbergen - Brummen - Eerbeek - Hall -
Klarenbeek - Loenen.

Secretariaat: Volmolenweg 4 - 6961 VN Eerbeek.

I N H O U D

1. Algemene informatie
2. Regionale geschiedenis
3. Enkele grepen uit de historie van Kegelhuis Concordia
4. Een stukje historie over oud-Brummen
5. Verslag van de lezing over de steenbakkerijen
6. De Voorsterbeek
7. Verslag over de Ruitersmolen
8. Geschiedkundige aantekeningen door J. Antvelink

Adressen van bestuursleden:

R. v. Beem, Boerhaavelaan 106, Eerbeek	tel. 1389
B. Derksen, Volmolenweg 4, Eerbeek	2933
M. Zegers, Hansengraaf 13, Beekbergen	1785
H. Phielix, Meengatstraat 108, Brummen	2068
G. Buitenhuis, Woudweg 71, Klarenbeek	1276
W. Klomp, Langschoten 71, Loenen	
W. Derksen, Rhienderensestraat 37A, Hall	1096

D E M A R K E december 1984, 8e jaargang nr 1

*Nota: door een drukfout is het vorige nummer afgedrukt
als 7e jaargang nr 2. Dit moet zijn: 7e jaargang nr. 1.*

REGIONALE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND - DE WEG ERHEEN

De serie "Regionale Geschiedenis van Nederland" krijgt een nieuwe vorm en richting. Gekozen is voor een project waaraan verschillende personen en groepen kunnen meewerken en voor een thema waarvan het voorbereidende werk voor heel Nederland al is verricht. Tegelijkertijd willen wij ook reeds gedaan onderzoek inventariseren om zo mogelijkheden voor volgende delen op een rijtje te kunnen zetten.

Het eerste project betreft:

DE AANLEG VAN HET NEDERLANDSE SPOORWEGENNET
afrondding december 1986; publicatie oktober 1987)

De aanleg van de spoorwegen bracht één van de grootste sociaal-economische en culturele omwentelingen van de 19e eeuw met zich mee. Er is haast geen gebied te noemen dat niet op de één of andere manier met de gevolgen te maken kreeg. Wat wij - samen met u - in dit project willen onzerzoeken is het volgende:

1. *Hoe speelde men plaatselijk in op de verwachte komst van de spoorwegen in het eigen gebied, en*
2. *Wat waren de onmiddellijke veranderingen (d.w.z. binnen 5 jaar) die de komst van de spoorwegen teweeg bracht?*

Het eerste deel zou gericht kunnen zijn op een mogelijke openbare discussie over de wenselijkheid van de spoorwegen, de bestuurlijke maatregelen nodig voor de aanleg, het effect van de spoorwegplannen op de grondprijzen en de lokale economie, de gevolgen van de aanwezigheid van spoorwegaarbeiders voor de lokale gemeenschap enz.

Het tweede deel zou licht moeten werpen op vragen als: wat waren de gevolgen voor andere middelen van transport? In hoeverre verandert het lokale economische patroon? In hoeverre worden de sociale verhoudingen beïnvloed? enz.

Wij denken dat het gekozen onderwerp geschikt is om een begin te maken met een nieuwe vorm van REGIONALE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND. Bijna iedere regio werd immers door de komst van de spoorwegen op de één of andere manier beïnvloed. Een groot voordeel van dit onderwerp is bovendien dat het een betrekkelijk korte en overzichtelijke periode betreft.

Graag zouden wij van uw onderzoekresultaten op de hoogte gesteld worden. Uw bijdragen en artikelen zouden kunnen worden opgenomen in het boek dat over het eindbeeld gepubliceerd zal worden.

Wanneer u besluit mee te werken aan dit project zullen historici van de Vrije Leergangen en de Vrije Universiteit ondersteuning geven. Deze steun houdt in: het geven van de noodzakelijke achtergrondinformatie door middel van "papers" en van een "nieuwsbrief" met vragen, commentaar op mogelijke archief-bronnen, reportage over de voortgang van het project door berichtgeving "uit de regio". Voorts zal worden gewerkt aan de voorbereiding van een bijeenkomst waar deelnemers hun ideeën kunnen uitwisselen.

Wanneer de schaal van het project bekend is, zal tenslotte bepaald worden wat de maximum lengte van de bijdragen en artikelen zal zijn, alsmede hoe de verschillende bijdragen op elkaar afgestemd kunnen worden.

Degene die actief mee wil doen aan dit project, kan zich aanmelden bij de secretaris: Volmolenweg 4, 6961 VN Eerbeek.

ENKELE GREPEN UIT DE HISTORIE VAN KEGELHUIS "CONCORDIA" TE BRUMMEN

Vóór 1889 stond op de plaats van "Concordia" de boswachterswoning die behoorde bij het landgoed "Groot Engelenburg". De omgeving was nog grotendeels bebost.

Nadat door brand elders in het dorp het gebouw van de "Vereniging Sociëteit Concordia" in 1888 verloren was gegaan, werd reeds in 1889 een nieuw sociëteitsgebouw op de huidige plaats gebouwd. Een gevelsteen herinnert nog steeds daaraan. De notabelen die lid waren van de (Heren) sociëteit vermaakten zich 's middags en 's avonds met kaart-, biljart- en kegelspel.

In 1924 werd het gebouw geheel gerestaureerd en aan de moderne eisen van die tijd aangepast, wat bestond uit: een vergroting van de zaal, de bouw van een nieuw toneel, modernisering van de koffiekamer, verbetering van de toiletten en op de eerste verdieping: de bouw van een nieuwe sociëteitszaal, een woning voor de gérant en een viertal logeerkamers voor gasten.

Op 3 oktober van dat jaar werd de zaak weer geopend en op 15 november 1924 vond de officiële opening plaats door burgemeester Graaf van Limburg Stirum.

De Brummense Courant schreef toen o.a.: "In zijn openingstoespraak schetste de burgemeester het belang voor elke gemeente van een flink verenigingsgebouw waar vergaderingen, repetities en uitvoeringen gehouden kunnen worden, zodat men daarvoor niet is aangewezen op de een of andere gelagkamer of herberg, die meestal veel te klein zijn. Hij deed een beroep op de verenigingen ter plaatse om hare vergaderingen enz. zoveel mogelijk hier te houden."

Volgens een verslaggever kon het nieuwe gebouw wedijveren "met een inrichting van den eersten rang."

Na afloop van de toespraak zette een strijkje het Wilhelmus in, dat staande werd aangehoord. Daarne werden thee en gebak rondgediend en konden de verschillende lokalen worden bezichtigd.

Blijkbaar was er toen één kegelbaan en bestonden er reeds plannen om twee goede banen te laten leggen. Tot dan waren kegelconcoursen in Brummen niet mogelijk.

"Concordia" in handen van drie generaties Timmer gedurende 60 jaren! Die periode begon officieel op 1 juli 1924. Morits Timmer, afkomstig uit Veendam, was eerst enkele jaren als smidsleerling werkzaam op een strocartonfabriek aldaar. Daarna kwam hij in de horeca terecht en was achtereenvolgens leerling-kelner in "Veenlust" te Veendam, restaurantkelner in "Bellevue" te Den Helder en chef-kelner in hotel "Aigle Noir" te Maastricht. Uit vele sollicitanten werd hij door de "Vereniging Sociëteit Concordia" benoemd tot pachter van het gebouw, erf en tuin, uitgezonderd de sociëteitzaal op de eerste verdieping en de kegelbaan. Dit was ook het begin van een levenlang hard werken in dienst van "Concordia" en van de Brummen-se gemeenschap, samen met de vrouw waar hij in september 1924 mee trouwde.

In het contract stond o.a. dat de huur voorlopig werd vastgesteld op f 1.200,- per jaar en dat na het eerste jaar de pachtsom kon worden verminderd als de exploitatie-opbrengst zou tegenvallen. Het bestuur der sociëteit was echter niet zo gemakkelijk en eiste o.a. dat: 1° een borgsom werd betaald van f 500,-, 2° de boeken van de pachter ten allen tijde ter inzage beschikbaar waren, 3° het gebouw en de inventaris regelmatig gecontroleerd konden worden, 4° de sociëteitskamer goed verlicht en verwarmd werd, op kosten van de huurder, 5° door het bestuur goedgekeurde dranken en andere consumpties aanwezig waren en tegen - in overleg - vastgestelde prijzen geleverd werden., 6° alleen met instemming van het bestuur verenigingen in gebouw en tuin mochten worden toegelaten.

Op 11 april 1925 werden twee nieuwe kegelbanen feestelijk in gebruik genomen. De heer Thomassen voerde als voorzitter het woord namens de O.G.K. en prees de mooie banen "die het thans wonnen van vele in den omtrek" en waarschuwde tegen "het mishandelen van de banen door er b.v. met schoenen op te gaan lopen, wier zolen voorzien zijn van spijkers!"

Na "verbreking der zegels" werd het eerste echte concours gehouden door de drie toen bestaande clubs, te weten "Wilhelmina", "Entre-Nous" en "Omnia Nona".

Iedere inwoner van Brummen mocht meedoen aan de vrije

baanwedstrijden en er werd een druk gebruik van gemaakt. Pas op de derde en laatste dag werd de serie van 38 van Morits Timmer verbeterd door een hoogste serie van 40 door de heer Vandenberghe. Er deden ook dames mee en er was zelfs sprake van de oprichting van één of meerdere dameskegelclubs!

Sindsdien is de naam van Morits Timmer onlosmakelijk verbonden geweest met "Concordia" en met de kegelsport en zowel plaatselijk, regionaal als nationaal heeft hij vele functies bekleed.

Na het bouwen van een muziektent in de tuin in 1925 bood pachter Timmer aan om per jaar f 100,- meer te gaan betalen, waarbij de opbrengsten door verhuur der tent en de eventuele entreegelden boven de f 100,- ten bate der sociëteit zouden komen.

Dat Timmer zich niet altijd aan de regels hield blijkt uit een schrijven van het Departement van Handel en Nijverheid van october 1941. Hierin wordt gewezen op een ongeoorloofde prijsverhoging van Bols, oude genever van f 0,20 naar f 0,25 en van koffie van f 0,15 naar f 0,20, terwijl de toegestane prijs resp. f 0,21 en f 0,15 was. Hem werd bevolen zijn prijzen onmiddellijk op het oude peil terug te brengen.

In 1946 kwam "Concordia" door aankoop van de sociëteitszaal in z'n geheel in handen van de familie Timmer. Het gebouw werd in 1948 nog weer vergroot met een nieuw achtergedeelte.

Kegeljongens waren in de vijftiger jaren nog onontbeerlijk voor de kegelsport. Ze kregen toen voor hun zwoegen f 1,- per uur en twee consumpties per avond. Tijdens een concours droegen ze een witte broek en kiel. Een kegelbal kostte toen ongeveer negentig gulden.

Toen de "Oost-Gelderse Kegelbond" in 1961 haar gouden jubileum vierde met een receptie en een drie weken durend concours in Brummen kreeg Morits Timmer voor zijn verdiensten voor de kegelsport de eremedaile in goud in de Orde van Oranje-Nassau, uitgereikt door burgemeester Keiser. De kegelbanen waren voor deze gelegenheid flink opgeknapt.

Inmiddels was zoon Roel Timmer in de zaak gekomen na zijn opleiding te hebben genoten aan de "Hogere Hotel

Vakschool te Den Haag en gewerkt te hebben bij "De Malle Jan" te Vierhouten, het Kurhaus in Scheveningen, "De Witte Brug" in Den Haag en "Groot Berg en Dal" te Nijmegen. Hij en zijn vrouw Wil waren ook actief in de kegel-sport en wel in de gemengde club "W.M.I.N.". Samen hebben zij de voetsporen van Morits Timmer gevolgd en de zaak mede verder uitgebouwd.

Dat "Concordia" met z'n tijd meeging bewijst het feit dat in 1965 t.g.v. het 65-jarig jubileum van kegelclub "Entre Nous", vier automatische kegelopzetmachines in gebruik werden genomen. Voor die tijd het modernste op dat gebied! De fa. Velthuis uit Amsterdam adverteerde toen in het programmaboekje en schreef daarin o.a.: "Moderne tijden...moderne techniek. Daarom...de nieuwste kegels van kunststof. Op dit kegelconcours de primeur...!"

Het laatste grote concours in "Concordia" werd in 1971 gehouden t.g.v. het 60-jarig bestaan van de O.G.K. De schietbanen tot dan in gebruik bij "Willem Tell" in 1977 verbouwd tot de "Mooie Ruimte". Hier zal het administratieve gedeelte van het komende grote "Concordia-concours" gevestigd zijn.

Thans zwaait kleinzoon Harry Timmer de scepter over het jubilerende "Concordia", met daarbij de onontbeerlijke steun van zijn moeder. Als actief kegelaar staat hij, zowel regionaal als nationaal, z'n mannetje. En als organisator zette hij de succesvolle plaatselijke buurt- en bedrijfskegelconcoursen op poten. Voor het huidige concours was en is hij de stimulator en gangmaker achter de schermen.

25.- 5 - '84

H.Phielix

EEN STUKJE HISTORIE OVER OUD BRUMMEN

Dit jaar, namelijk op 14 mei 1984, is het vijftig jaar geleden dat met de afbraak werd begonnen van de "Oude Molen" van de fa. Lentink.

De molen was gebouwd in het jaar 1788 als z.g. Beltmolen. We kunnen rustig zeggen dat het een sieraad voor het dorp was en blijft het jammer dat zo'n markant bouwwerk vanwege de economie moet verdwijnen. Tenslotte is een molen niet alleen een levend monument, maar werd er dan toch maar in vroeger dagen ons broodgraan mee gemalen. Later kwam er in een bijgebouw, naast de molen, een zuig-gasmotor bij en na 1920, toen er electriciteit in Brummen kwam, verdween die om plaats te maken voor electro-motoren.

In 1917 stond op een zaterdag de windmolen met noord-wester wind te malen met een stevige bries. Op een gegeven moment brak de binnenroede vlak bij de as af en kwam de wiek op de Rijksstratweg terecht en nam in de val alle bovengrondse telefoondraden mee. Er waren in die dagen al aardig wat telefoonaansluitingen en was er alles bij elkaar een grote ravage. Op diezelfde dag werden de telefoonverbindingen zoveel mogelijk weer hersteld.

Van de molen werd de tegengestelde wiek afgezaagd bij de as, zodat van de overgebleven twee wieken de zeilen geborgen konden worden.

Met die eene roe (is dus twee wieken tegenover elkaar) kon nog goede gemalen worden, wat dan ook gedaan werd. Dat was wel een eigenaardig gezicht!

In de zomer van 1923 werden de twee overgebleven wieken met as en staartwerk verwijderd en bleef de romp met kap en het complete binnenwerk intact.

De molen was een dood element geworden.

Zo bleef het bouwsel staan tot, zoals reeds vermeld op 14 mei 1934 de afbraak van de stenen romp begon. Dat nam in die dagen zo ongeveer een week in beslag voordat alles geruimd en de gehele belt ook verdwenen was. Ondertussen was Brummen een (vroeger levend) monument en een mooi dorpsgezicht armer geworden.

Brummen, 20 februari 1984
L.Ch. van Deventer.

Oude Molen — Brummen

Foto uit het archief van de heer E. Kersten.

LEZING IN BRUMMEN OVER "DE ONTWIKKELING VAN DE STEENBAKKERIJ IN NEDERLAND"

Er moesten op 10 januari 1984 nog stoelen bijgesleept worden om de vele belangstellenden voor bovengenoemd onderwerp in het zaaltje van Concordia te Brummen een plaats te kunnen geven. Het bestuur van De Marke had voor dit onderwerp Mevr. Hollestelle uit Arnhem uitgenodigd. Aan de hand van dia's en de daarbij behorende parate kennis heeft zij de bijna 100 aanwezigen ruim tweeënhalf uur weten te boeien.

De gehele ontwikkeling van het stenenbakken trok zich als een film aan ons voorbij. Uit elke historische periode had mevr. Hollestelle treffende platen weten te vinden om ons het toenmalige bakproces duidelijk te maken. Eerst een klein beetje theorie: niet alle klei is geschikt om er steen uit te bakken. Het hangt er ook af welke soort stenen men wil hebben. Klei met een hoog ijzergehalte erin levert rode stenen op, klei met een hoog kalkgehalte levert meer gele stenen op. Maar ook in het geval dat bij het bakproces te weinig zuurstof aanwezig is, krijgt men als eindprodukt gele of grijze stenen. Soms deed men dat expres, b.v. bij het bakken van "deftige" dakpannen. Bij dat bakproces moest de oven "gesmoord" worden.

In Nederland begint de steenovenbakkerij omstreeks 1175. Aan de stenen van oude Friese kerkjes is dat nog af te lezen. De klei werd eerst met de voeten fijn getreden, pas later haalde men er een schop bij. Vervolgens werd de klei in een "vorm" gedaan, die met een "plaan" werd afgestreken. Reeds in de oudste boeken van de bijbel is er al sprake van steenbakken. Vele middeleeuwse bijbels hebben dit vroeg-industriële proces als illustratie opgenomen.

Mevr. Hollestelle liet ons ook dia's van vele beroemde schilderijen zien, waar als onderdeel het steenbakproces toevallig zichtbaar is. Na het vormen van de stenen werden ze buiten gedroogd, gestapeld in steenhokken en met matten afgedekt. Ging het tijdens het stapels maken ineens regenen - b.v. 's nachts - dan moest men ijlings de steenhopen met rietmatten bedekken.

Het bakproces is geleidelijk aan geïndustrialiseerd, maar ook momenteel is in België nog een heel primitieve wijze van steenbakken te zien. Zo'n miljoen stenen worden daartoe aan een hoop gebracht met tussendoor allemaal kolengruis, dat in brand wordt gestoken. Vier weken lang brandt er dan zo'n bult stenen.

Pas na twee weken afkoelen kan men de stenen eruit halen. Men kende vroeger ook zogenaamde boerensteenovens welke in één keer een 10.000 stenen kon bevatten. We zagen hiervan oude foto's uit Winterswijk. Kinderen plachten daarbij het lichte werk te doen. Trouwens ook de vrouwen hebben altijd een belangrijk aandeel gehad in het proces van steenbakken.

Brummense steenovens

Mevr. Hollestelle vertelde ook enkele bijzonderheden over steenovens uit Brummen waarover we later nog eens in detail zullen rapporteren. Hier zij alvast vermeld dat ene meneer Hondsius van het hotel Cromhout in 1837 de concessie kreeg om op de Konijnenwaard in Kortenoever (thans fam. Van Vught) een steenoven te bouwen.

In 1853 vonden maar liefst 115 arbeiders hier werk, welke per jaar 4 miljoen stuks stenen maakten. In 1857 werd er nog een fabriek bijgebouwd. In Leuvenheim stond de bekende fabriek "De Schans", geëxploiteerd door fabrikant Van de Loo. Daar kende men reeds de moderne oven. Die zijn nu weer ouderwets geworden, tegenwoordig gaat het om tunnelovens.

Het was een aangename avond, door voorzitter Van de Beem besloten met het gezegde: "Een rollende steen vergaart geen mos!".

P.H.L. Willemsens

DE VOORSTERBEEK

*Thans volgt het tweede en laatste deel van: WEL EN WEE
DER VOORSTERBEEK.*

Niet alle mensen houden van geschiedenis en sommigen noemen het een vervelend vak, doch bijna ieder geeft u gaarne gehoor als ge iets weet te vertellen uit het verleden v.d. plaats uwer inwoning.

Wordt ons iets verhaald van een oud kasteel, een grijs kerkgebouw, iets bijzonders uit de buurt, een beek, een weg. Dan slaat onze verbeelding de vleugelen uit en voert ons de weg naar lang vervlogen tijden.

We gaan weer terug naar de "Voorsterbeek". Is het in rustige tijden een kalme beek, die naar de IJssel stroomt, in regenperioden is zij een grote stroom.

Als men bedenkt dat één mm neerstag per m² 10.000 liter water per hectare is, behoeft het geen nadere berekening van de oppervlakte van ongeveer 6.000 ha. waarvan de "Voorsterbeek" haar water afvoert.

Ook is de "Voorsterbeek" vele jaren een bron van ergenis geweest door de erge vervuiling.

Dank zij de oprichting van het "Zuiveringsschap" is de vervuiling thans tot een aanvaardbaar niveau teruggebracht.

Die vervuiling begon reeds een 100tal jaren geleden, misschien al wel eerder, want op 12 juni 1882 kreeg het polderbestuur van de Voorsterbeekpolder het verzoek te behandelen van de Eerbeekse industriën om afvalwater via de Voorsterbeek op de IJssel te mogen lozen.

Het was echter Mr. J.T. Hooft, kantonrechter en rentmeester der Gasthuizen te Zutphen, die de poldermeesters adviseerde om te proberen het plan te verijdelen.

Dit is toen ook gelukt, dank zij Mr. Hooft's vooruitziende blik.

Richting Voorst gaande kwamen wij eertijds bij de Rijkstraatweg een molenstuw tegen, want toendertijd heeft op de Voorsterbeek een molen gestaan voor het malen van graan. Er was daarvoor een overeenkomst gesloten tussen de Rekenkamer en Johan van Steenberghe, Heer van Nijen-

beek op 7 december 1597.

In die overeenkomst werd vermeld, dat van Steenberghe "drie daalders" moest betalen voor de rechten van de watermolen op de "Voorsterbeek".

In 1732 werd op het huis de "Nijenbeek" ook nog een acte getekend voor het regelen van de waterrechten op de beek. Dit heeft wellicht verband gehouden met de toen aanwezige watermolen.

In het boek "Voorst en Omstreken rond 1900", uitgave "De Walburgpers", 1978, kan men de watermolen nog in volle glorie op de voorpagina zien afgebeeld. De watermolen is afgebroken in 1935.

Het was destijds Mr. Sloot tot Oldhuis die een gedicht maakte over de afgebroken waterradmolen aan de "Voorsterbeek". Dit gedicht staat in de bundel "Winteravondroos" en luidt als volgt:

*HET KORENMOLENTJE TE VOORST
Nederig ligt gij, kleine molen,
Waar de Voorsterbeek haar nat
Kabbelend door gras en bloemen
Neer laat stromen op Uw rad
Dat zich omwendt onder 't ruischen
Zonder oorverdovend druischen
Beekje dat op Beekbers heide
Stil aan 't drassig zand ontglijdt
Eeuwen zijn voorbij gevaren
Sinds de menselijke vlijt,
Hier op 't rad Uw stroom liet drijven
Om het graan tot meel te wrijven!*

De watermolen kwam ook in het nieuws toen de "Kozakken" op Oudejaarsavond 1813 in Twello vertoefden. Zij hadden toen gebrek aan tarwemeel, misschien wel voor het bakken van de traditionale olieballen.

Onder dreigementen werd aangeklopt bij de "Burgemeester". Meel kon deze helaas niet verstrekken, doch wel het graan ervoor.

Om het eerste uit het laatste te bereiden moest er natuurlijk een molen ter beschikking staan. Gelukkig was er in Voorst nog een watermolen.

Hier stuitte men opnieuw op moeilijkheden, want ... de molenaar weigerde zijn diensten te verlenen.

Ten einde raad wendde de "Burgemeester" zich tot zijn ambtgenoot in Voorst en op die manier is het toen gelukt. Vroeger had men - zoals reeds eerder vermeld - molenrechten. Dit waren rechten om een molen op te richten en te gebruiken. Daarnaast was er het "stuwrecht" dat recht gaf om de waterstroom op te stuwen totdat het nodige peil bereikt was om het waterrad van de molen te kunnen laten werken.

Het "stuwrecht" was dus in de praktijk de sleutel van het "molenrecht". Door het "stuwrecht" af te kopen heeft het "molenrecht" geen betekenis meer.

De "stuwrechten" waren z.g. "Heerlijke rechten" die veelal aan de adel werden toegewezen en meestal erfelijk waren.

In 1930 werden de "stuwrechten" en mogelijk ook de "molenrechten" door het bestuur van de "Voorsterbeekpolder" aangekocht voor 3.000 gulden van G.J. van Neck.

Deze aankoop was noodzakelijk voor de ophanden zijnde beekverbeteringen, zoals die nadien zijn uitgevoerd.

Het water van de "Voorsterbeek" wordt nu door het Baron van der Feltzgemaal in de IJssel gepompt.

Door de grote capaciteit van dit gemaal kan de waterstand van de "Voorsterbeek" thans goed in de hand worden gehouden. (Slot).

J. ter Avest

Klarenbeek.

NIEUWS VAN DE RUITERSMOLEN

We kunnen malen! Op 14 november 1984 hebben de stenen voor het eerst sinds 40 jaar weer tarwe vermalen tot meel. Dat is wél een mijlpaal in ons restauratieplan - dit is de voltooiing van de 2e fase van ons schema - nu ging hieraan nogal wat vooraf en degenen onder u die wel eens een kijkje kwamen nemen zullen dit kunnen beamen.

Voor niet ingewijden volgt hier een opsomming van de werkzaamheden sinds begin 1983 - dit jaar van gestage vooruitgang - in ons streven naar herstel. Dit zette zich in 1984 voort en wij moeten ons steeds zelf voor ogen houden hoe groot het verschil is geworden tussen het begin, in 1978, tot nu in de herfst van 1984. Wij hebben de voortgang van de restauratie op de gevoelige plaat (dia's) vastgelegd en hopen na de serie die nu nog op de molenzolder te bezichtigen valt, een nieuwe reeks van te exposeren vergrotingen daaraan toe te kunnen voegen, met steun van Historisch Museum Marialust te Apeldoorn.

Onderstaande werkzaamheden zijn sedert begin 1983 uitgevoerd. We willen niet nalaten hierbij aan te tekenen dat deze "stroom" voor een zeer groot deel te danken is aan het feit, dat een aantal vrijwilligers, mensen die werkloos werden, doch via de vereniging "Ander Werk" mee konden werken (met behoud van uitkering) aan het restaureren en maalvaardig maken van de Ruitersmolen. En dat met grote inzet en enthousiasme - daarvoor zijn wij hen zeer erkentelijk!

Werkzaamheden in 1983: Het waterwiel aangebracht.

De vloer in de molen tussen oostgevel en de "putten" onderhanden genomen: de oude vloer uitgebroken, (een blauwe molensteen gevonden onder de vloer) en draineringsgleuven gegraven, geleid tot aan de westmuur (beekzijde met uitgang op de beek) en gevuld met grof

puin. Over deze onderlaag plasticfolie, daarop gewapend beton in vakken gegoten, met in de tussenliggende naden piepschuimrepen. Vóór het toekomstige maalgedeelte (maalvloer met maalstoelen) ligt de vloer lager (ca. 30 cm). Voor de grote deur een putje voor afvoerwater. Aan zuid-, oost- en noordzijde, fundering van het gebouw blootgelegd en voorzien van waterdichte stuc laag - een goot rondom het gebouw voor regenwaterafvoer aangebracht.

Het verhoogde deel in de N.W.-hoek weer geheel nieuw opgebouwd.

De beide bruggen over de beek kwamen in maart klaar. De muren van de zolder waren gestucadoord en na enige tijd wit geverfd - zoldering en vloer bespoten met impregneermiddel.

Eind april nieuwe beschoeiing aangebracht in de benedenbeek i.o.v. Gemeente Apeldoorn en de beek uitgediept bereiden de waterval tot en met de bocht.

7 mei molendag (onze eerste) - op de zolder een fotoserie over het verloop van de restauratie van "ruïne" tot mei '83 i.s.m. het Gemeente Museum Marialust.

Daarna aanleg voetpad langs de benedenbeek naar de hoek van de beek (trapje nabij de hoek vanaf het pad naar de beek).

In augustus werd de ingang rechts van de grote deuren heropend, nieuwe deuren gemaakt, zowel rechts als links. In oktober werd het dak van de aanbouw aan de zijdzijde onderhanden genomen en geheel vernieuwd (het was hard nodig!).

Binnen werd de ingang naar deze aanbouw heropend - ruim de helft van de aanbouw is nu in ere hersteld als kantoortje van de molenar - (het resterende deel is fiet-senschuur).

Het kantoortje kreeg een houten vloer op de betonvloer. In november werden de binnenmuren op de beganegrond gestucadoord. In februari 1984 werden in de kelders (de put en de vloeren ter weerszijden onder de toekomstige maalvloer) tegels gelegd, zoals vroeger en ook op de vloer van het keldertje onder de verhoging in de N.W.-hoek, de vloer van de gang vóór de maalvloer (lagerge-deelte van de vloer is eveneens betegeld).

In april 1984 volgde de aanzet voor de 2e fase van ons restauratieplan, n.l. realisering van het gehele maalwerk.

Op 25 april werd het eikenhouten voorfront van de maalvloer geplaatst langs de rand van de kelders en de balken van de maalvloer liggend daarop en op de aanwezige richel aan de westmuur gelegd, waarop daarna de maalvloer zelf werd gelegd.

Intussen waren de muren witgeverfd - een schoon gezicht! En licht!

Bij de "bovenbrug" werd vlak naast de beek een afsluiter geplaatst, waardoor het beekwater langs een gegraven brede goot geleid kan worden naar de loop van de onderbeek, wanneer werkzaamheden aan molengoot en/of waterrad moeten worden verricht en de waterval uitgeschakeld dient te worden.

Onze tweede molendag op 12 mei 1984 was weer een succes. In juli werden koningsspil en kroonwiel gebracht door molenbouwer Vaags (met vreugde begroet!) In augustus werden ze geplaatst en tevens de stenenlichters (vakterm: pasbalk, ezel en lichtboom).

12 september kwamen de kuipen met toebehoren en de steenspillen. De stenen zijn er - 2 koppels nieuwe, waarvan 1 koppel als reserve, één maalstoel krijgt nieuwe stenen de andere als legger, een in de beek gevonden steen, die nog maar 12 cm dik was doch met beton weer op 26 cm dikte is gebracht - en als loper de in februari 1983 onder de vloer gevonden blauwe steen. Ook is de steenkraan aanwezig.

Op zolder werd een oude hamerbak geplaatst, geheel zoals vroeger gebruikt werd in de papiermakerij: met nokkenas, vóór- en achterscheren en zwengels en hamers. De bak is in bruikleen afgestaan door Museum Marialust te Apeldoorn, oorspronkelijk afkomstig van de papiermolen "Het Voorslop" te Ugchelen, in 1644 gesticht door Jacob Lucas, stiefzoon van Marten Orges, en zijn vrouw Jenneken Reinders. Nu staat daar de papierfabriek Van Houtum en Palm. De vloer in de molen van oostgevel tot de maalinrichting dus tot de "gang" wordt voorzien van een klinkerbestrating in visgraatmotief, gelegd in cement (de naden worden dichtgevoegd met cement).

In november zijn de maalstoelen geïnstalleerd en zoals
boven is gemeld is het eerste graan op 14 november gema-
len.

Met deze vreugdevolle mededeling eindigt deze opsomming,
u begrijpt dat hiermee de kous nog niet af is, want de
molen moet draaien en malen, er zijn nog wat hindernissen
die overwonnen moeten worden, ook dat zullen wij klaren!

Meester J. Antvelink

Eén van de eersten in onze streek die het belang inzag van plaatselijke geschiedenis was Meester Antvelink, hoofd van de lagere school in Hall van 1858 tot 1901. Wat hij aan de weet is gekomen heeft hij vastgelegd in zijn "Geschiedkundige Aanteekeningen van Hall, Eerbeek en Coldenhove".

Het meest waardevolle voor ons in deze aantekeningen zijn de mondelinge overlevingen die hij er in vastlegde.

Immers gegevens uit schriftelijke bronnen blijven steeds tot onze beschikking (oorlogsverwoestingen en branden niet meegerekend), maar juist de mondelinge overleveringen zijn uiterst kwetsbaar en kunnen snel verloren gaan. De aantekeningen dateren uit 1898 en het is logisch dat we tegenwoordig wat anders tegen de geschiedenis aankijken dan toen. Ook kan men enig chauvinistisch denken waarnemen, maar juist vanwege de erin verwerkte overleveringen wil ik het geheel graag in ons mededelingenblad afdrukken!

Ben Derksen.

K
Geschiedkundige Aanteekeningen van
Hall, Berbeek en Galdenhove

door J. Antvelink.-

Reeds in de middeloeuwen is de Veluwe op enkele plaatsen be-
woond geworden. De rivieren waren toen nog niet van dijken
voorzien en de lage landstroken, daar omheen gelegen, stonden
dientengevolge gestadig onder water.

Vele streken in de vruchtbaarste deelen des lands waren moerassen
en konden alleen bij langdurige droogte voor landbouw en vee-
teelt aangewend worden.

Het gebeurde dan ook niet zelden, dat de landman zijne landerijen,
die hij op zijne wijze met zorg had bebouwd, waarop zijn vee
grasde en waarvan hij zich een rijken oogst voorstelde, bij een
snel opkomenden storm door de opgezweepte wateren zag overstroom-
men. Zijne hoop op een goeden oogst, als loon voor al zijn ver-
ken en zwoegen, werd dan verijeld, zijne have en zijn vee werden
vernietigd en ook zijn leven en dat der zijnen kwam in gevaar.
Hierom hebben de bewoners van die laag gelogene streken al in
zeer vroege tijden de Veluwe ter bewoning ongezocht om voor het
water beveiligd te zijn. Niet de geheele Veluwe echter is voor
bebouwing geschikt. Een schrijver uit de middeloeuwen, over de
meest woeste deelen der Veluwe sprekende, noemt haar "een wild
en bijster land".

De bodem der geheele Veluwe had toen nog niets aan dan onafzien-
bare heidevelden, moerassen, bosschen en zandstuivingen.

De reiziger moet nog heden ten dage, hoezeer en zeer veel veranderd
is, met moeite tegen de heuvelen optrappen, midden door indruk-
wekkende woestenijen van heide en zand, die de woeste natuur ten
aanschouwe geeft en waaruit, als reuzen met blonde hoofden, de bruin-
ne heuvelen met hun witte zandkoppen opteken. Niet ten onrechte
dus spreekt onze schrijver van zoo even van "een wild en bijster
land".

Onze voorouders echter wisten die deelen, die voor bebouwing ge-
schikt waren, wel uit te zoeken. Wat hebben onze Voorvaders,
de eerste bewoners der Veluwe, niet moeten doen om zulk een voes-
ten bodem tot vruchtbaar land te maken!

Van hunne zorgen en moeiten plukken wij, hunne nakomelingen, de
heerlijke vruchten.

Heden ten dage behooren vele streken der Veluwe tot de schoonste
deelen des lands. De Veluwe-zoom, dat is de strek van Wageningen
tot Brumen, behoeft, wat natuurschoon betreft, voor geen an-
der deel des lands onder te doen. Lenken wij verder, om naar en-
kele plaatsen te noemen, aan Apeisdorn, Epe, Heerde en Larnveld.

Op deze wijze zijn ook onze woonplaatsen Hall en Berbeek ontstaan.
De bewoners van lage landstroken in de nabijheid der rivieren,
hebben onze hoog gelogen gronden, zoals de tegenwoordige enken
ter bebouwing goedgekeurd, zij hebben er zich op gevestigd.
Het dorp Hall heeft echter nooit in zulke gunstige omstandighe-
den verkeer; als de zoo even genoemde dorpen en daarom heeft het
ook altijd op een nederig standpunt moeten blijven staan. Het ont-
staan van Hall klimt echter tot zeer vroege tijden op.

Onlangs met eenigen mijner vrienden over den oorsprong der Merk
van Hall en de oudheden van Hall en Berbeek sprekende, voor zoo-
verre mij die door geschriften en overleveringen bekend zijn, ver-
zoekten die vrienden mij eens op te schrijven, wat ik alzo van de
geschiedenis der Merk en van de beide dorpen wist.

Zij gingen verder, zij wenschten, dat ik in een doorlopend aaneengeschakeld verhaal die geschiedenis zou te boek stellen. Dit laatste verzoek moest ik natuurlijk afwijzen, omdat het aan bronnen ontbreekt om die geschiedenis te leeren kennen. Nergens binnen of buiten de kerk is een steen of eenig ander stuk te vinden dat den ouderdom der kerk aanwijst, noch ook een enkelen gedenksteen die op de geschiedenis der kerk of des dorps wijst.

Het is echter bekend, dat in het jaar 1650 te Hall een hevige brand heeft gevoed, waarbij het grootste gedeelte van het dorp en ook de pastorie door de vlammen vernield zijn.

Bij dien brand zijn de archieven van kerk en gemeente vernietigd zoodat de geschiedenis van Hall vóór het jaar 1650 in het duisterte ligt.

Wat in de kist der archieven nog aan bronnen bestaat, zijn eenige doop-, lidmaten- en trouwboeken, benevens nog enkele losse stukken.

Het markenboek van Hall en Berbeek, berustende op het Hof der Sint Antoni Broederschap te Zutphen, en dat mij door den Heer Hasselo rentmeester diers stichting, welwillend werd ter lezing verstrekt, geeft ook eenig licht. De genoemde bronnen leveren de stoffen voor een doorlopend aaneengeschakeld verhaal van hetgeen met kerk en gemeente is voorgevallen, evenwel niet op.

Gaarne verklaarde ik mij echter bereid om hetgeen ik van kundige personen had vernomen en wat ik uit genoemde oude boeken had kunnen opdiepen, op te schrijven, maar ik bleef er bij, dat dit nimmer eene volledige geschiedenis van Hall en omstreken kon worden. Hetgeen ik zou kunnen leveren zou niet meer zijn dan eene verzameling van brokstukken eener geschiedenis uit verschillende tijden en dewijl hiermede genoegen genomen werd, geef ik het volgende:

Men verhaalt dat omstreeks de achtste eeuw in de omstreken van het tegenwoordige Hall een zekere Evangelieprediker, Ludgerus genaamd, zondtrok en aan de toen nog heidensche volkstammen het Evangelie verkondigde. Gelijk Bonifacius predikte in Friesland, Willebrordus in Holland en Zeeland en Lebuinus in Overijssel, zoo predikte Ludgerus in Gelderland.

Van hem wordt verhaald, dat hij een ijverig medewerker was van Lebuinus, dien hij ook altijd krochtig ter zijde heeft gestaan. Ook zegt men van hem, dat hij een uitnemend zanger was, "een meester in de noten". Hij had zulk een heerlijk stemgeluid, dat hij daarmee ieder in verrukking bracht.

Lebuinus heeft herhaalde malen pogingen in het werk gesteld om te Deventer eene Christenkerk te stichten, maar steeds werd die stichting door de Friessche en Saksische heidenen verstoord. Wanneer de bouw van den tempel tot op zekere hoogte gevorderd was, werd hij door de ruwe heidenen in brand gestoken of op andere wijze vernietigd.

Toen Lebuinus begreep, dat het hem onmogelijk was om te Deventer een kerk te stichten, zoolang in de stad het heidendom de overhand had, vestigde hij het oog op de streek van het tegenwoordige Wilp. Die streek, aan den overkant van den IJssel gelegen, was stil en eenzaam, daar zou de stichting eener kerk gelukken, daar zou men geen last van de heidenen hebben te vrezen. Het mocht Lebuinus dan ook, bijgestaan door zijnen getrouwen medewerker Ludgerus, gelukken eene kapel te stichten en de inwijding zou plaats hebben.

Dag en uur waren voor de plechtige inwijding bepaald, eene schare van geloovigen was verzameld, het plechtig werk der wijding zal een aanvang nemen.

Maar alle kanten worden wachten uitgezet om te zien of de heidenen ook in aantocht zijn en gelukkig, zoover het oog reikt is

geen onraad te bespeuren, alles blijft rustig en kalm.

Te midden echter van de plechtigheid der inwijding rukken toch de woeste heidenen aan. Het gerucht der inwijding eener Christenkapel in de stille, eenzame streken over den IJssel, is den heidenen te Deventer ter Ooren gekomen, het geheim is verraden en in woeste drommen komen zij nu opdagen om dit werk te verbreken. De schrik slaat allen geloovigen op het hart.

Daar laat Ludgerus zijne melodieuze, klankvolle zilverstem hooren en door zijne smeltende tonen, die hij met innig gevoel voordraagt, worden de woestaards zoo aangegrepen, dat zij in verrukking komen. Eene wegslepende tooverkracht ligt in die heldere zilveren tonen, die in het oor en tot het hart der heidenen doordringen. Allen luistert met ingehouden adem. Als met een zilveren tooverkoord zijner zuivere, smeltende tonen heeft hij den hevigen storm in de ruwe harten tot zwijgen gebracht. De ijskorst is gebroken. Als aan de grond genageld, durven zij geen hand ter verwoesting uitslaan maar laten het werk der inwijding stil zijnen gang gaan.

Het lied is geëindigd, door de inspiratie van de taal der tonen van Ludgerus, zijn de heidenen verplet en trekken langzaam af. Zoo werd de Christenkerk te Wilp nog vóór die te Deventer gesticht.

Deze Ludgerus nu is het geweest die in de streken van het tegenwoordige Gelderland predikte. Hij moet de streek van het tegenwoordige Hall tot een centrum zijner prediking gemaakt hebben voor de geloovigen die van hinde en verre, uren in het rond, kwamen aanstroomen om zijne prediking te hooren. Daar stichtte hij eene kapel waar de geloovigen tezamen kwamen en op de plaats waar die kapel gestaan heeft, is later de kerk verrezen die nu nog altijd in wezen is en die om hare oudheid en haren sierlijken bouwtrant nog altijd de aandacht van bouwkundigen en liefhebbers van oude bouwkunde tot zichttrekkest.

De ouderdom der kerk kan niet opgegeven worden wijl, zoals reeds gezegd is, de pastorie omstreeks 1650 is verbrand en bij dien brand der archieven van kerk en gemeente zijn verloren gegaan, wat uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, zeer jammer is. Oudheidkundigen van vroegeren en lateren tijd, o.a. wijlen Prof. Acqui te Leiden en eerste predikant van Berbeek, hebben hier veel nasporingen gedaan. Genoemde geleerde was van oordeel dat Hall tot de oudste en merkwaardigste gemeenten der Veluwe zal behooren en dat de oude geschiedenis dezer gemeente belangrijk zal zijn.

Bouwkundigen rekenen dat de kerk in de 12e of 13e eeuw zal gesticht zijn. Dit was ook het gevoelen van wijlen den Heer Itz, in leven architect van Zutphen, die Hall eenige malen bezocht heeft.

Deze heer, die niet alleen een groot bouwkundige, maar ook een degelijk musicus en organist van naam was, heeft het orgel dat in 1865/66 gesticht is, geëxamineerd en bij de inwijding op 4 Maart 1866 voor de eerste maal bespeeld.

De kerk is toegewijd aan den heiligen Ludgerus. Zijn beeld heeft lang geprikt in eene der nissen van den toren. Dit is echter al zoo lang geleden, dat niemand, zelfs bij overlevering er iets van weet. Waarschijnlijk is dit beeld reeds in de 17e eeuw kort na den overgang tot de reformatie weggenomen.

Na de stichting van de kerk is het doppe verzezen.

Het was een gebruik in de eerste eeuwen na de stichting der kerken, dat jaarlijks het feest van de stichting gevierd werd.

Bij zulk een feest stroomden groote scharen tezamen. Het feest droeg uitsluitend een godsdienstig en kerkelijk karakter. Geen wonder dat de beschermheilige aan wien de kerk was toegewijd,

voor Hall dus de heilige Ludgerus, herdacht werd. Het feest droeg den naam van kermis. Langzamerhand werd het gebruikelijk, dat na de viering van de mis, kraaiers van allerlei waren hunne handelsartikelen in tenten tentoon stelden, om die aan de bezoekers der mis te koop aan te bieden. Van deze gelegenheid maakten de bezoekers der mis gretig gebruik om de dingen te koopen die zij op de plaats hunner woning niet krijgen konden, omdat hunner woonplaatsen op verren afstand van steden en markten verwijderd waren. Toen de verkoopters zagen, dat zij hunne artikelen zoo goed na de mis konden verkoopen en aldus goede zaken maakten, werd het van lieverlede gewoonte om geruimen tijd met de tenten na te blijven om koopers van heinde en verre in de gelegenheid te stellen te blijven koopen en eindelijk kwam het zoo ver, dat de verkoopters zich voor goed bij de kerk vestigden. De streek om de kerk werd langzamerhand eene stapelplaats van koopwaren, zij het dan ook in het klein, velen vestigden zich om de kerk en zoo ontstonden de dorpen, waaruit later de steden voortkwamen. Zoo is ook het dorp Hall ontstaan.

Uit het woord "kerkmis" is ons "kermis" ontstaan. De kermis bestaat nog heden ten dage op vele plaatsen, maar het oorspronkelijke feest is geheel verbasterd; de hedendaagsche kermis heeft met de oorspronkelijke kerkmis niets gemeen.

Volgens het gevoelen van kundige personen moet Hall vóór den brand van 1650 tot de aanzienlijke dorpen voor dien tijd behoord hebben. Het Raadhuis was er gevestigd en het was de zetel van het Gemeentebestuur. Bij den brand zijn de huizen, die om den kerk stonden, ook de pastorie vernietigd. De bewoners van die huizen zijn niet bij machte geweest hunne huizen te laten herbouwen en brandassurantien kende men in dien tijd nog niet. Vandaar is het dat de kerk zoo ver van de huizen afgezonderd staat. Na den brand is Hall zeer in aanzien gedaald. Brummen heeft vóór dien tijd beneden Hall gestaan, maar de omstandigheden zijn in den loop van lateren tijd voor Brummen op verschillend gebied gunstig geworden. Hall heeft daarin niet mogen deelen. Menken wij er slechts aan dat Hall nog voor een kort aantal jaren door slechte, mulle zandwegen geheel geïsoleerd was. Niettemin Hall is de moeder en Brummen is de dochter, maar de dochter is de moeder boven het hoofd gegroeid. Nu, dat is niet vreemd, dat verschooneel levert de wereld meer op.

De muurschildering, het fresco in het gewelf der kerk, zal volgens deskundigen, ook volgens genoemden heer Itz, 4 à 5 eeuwen oud zijn. Er zijn in de kerk sporen aanwezig dat al de muren zijn beschilderd geweest en dit is ook bij het overwitten, wanneer kleine plekken van de kalklaag ontstaan worden, wel eens gebleken. Men heeft ter herinnering aan den vroegeren toestand het fresco in het gewelf, voorstellende de vier Evangelisten, gespaard.

In 1598 is de Roomsche-Catholieke-Parochiekerk tot de Hervorming overgegaan. De laatste pastoor was Albert de Wijze. Of deze overgang onder hevige schokken heeft plaats gehad of dat de pastoor langzamerhand tot de reformatie is geneigd geworden en zijne gemeente van lieverlede voor den overgang voorbereid en haar daarvoor gewonnen had, is niet uit te maken. In vele gemeenten echter heeft de overgang op allemanne kalme wijze en zonder schokken plaats gehad; de zaak had een zacht verloop.

Wanneer de pastoor het in zijn hart met de Hervorming eens was geworden en zijne gemeente daarvoor ook gewonnen had, zoodat hij oordeelde, dat zij rijp voor den overgang was geworden kondigde hij den gemeente aan, dat hij voortaan de mis niet meer zou bedienen en de gemeente steeds daarin toe. Al het andere volgde nu geleidelijk en het is zeer waarschijnlijk dat de overgang der Kerk te Hall in 1598 tot de Hervorming op zoodanige wijze heeft plaats gehad.

Bij de Reformatie verkreeg Hall niet dadolijk een eigen leeraar, maar werd gecombineerd met Brummen.

De vijf eerste predikanten van Hall bedienden ook Brummen.

Die vijf eerste predikanten van Hall en Brummen waren:

1.	1598	Johannes Weddorus	vertr.n.Zwol	1603
2.	1603	Everhardus van Goor	" "	
3.	1605	Barthold Wentholt	" " Drempt en Angerio	1614
4.	1614	Johannes Rutgeri Verbrugge	" " Putten	1619
5.	1619	Wilhelmus Hallerus	" " Wilp	1626

Bij gelegenheid van de toenmalige vacature te Brummen, werden Hall en Brummen gescheiden. De Classikale oorkonden luiden aldus:

" Classikale vergadering van 17, 18 en 19 Mei 1625. § 14.

" En de alsoo eene seekere Alumnus (1) deses QuartiersDs. Wilhelmus ab Adena voor deesse preparatoir (2) was geëxamineerd en de Alumni van de E.E.Heeren door expresse missive aan de Classe worden gerecommandeert, so is deselve oock bij de Classe voor gerecommandeert aangenomen om voor alle andere tot eene vacierende plaatse sooveel doenlijk te promoveren".

- 1)alumnus is zooveel als pleegzoon. Alumnus des Quartiers zal dus iemand zijn die op kosten des Quartiers studeerde.
- 2)preparatoir. Men had vroeger twee examens te doen. Preparatoir om tot de h-dienst te worden toegelaten en perceptoir bij het verkrijgen van een beroep alvorens te worden bevestigd.

Verdere predikanten van Hall zijn:

6.	1626	Wilhelmus ab Adena	Cand.overl.	1673
7.	1674	Theodorus van der Hoeven	" "	1685
8.	1686	Arnoldus Cloeck	" " Sept.	1710
9.	1711	Johannes van Someren	" " Maart	1752
10.	1753	Hendrik Alexander Vriescholk	" " Maart	1772
11.	1772	Jacob Derk Wolterbeek	vertr.n.Puttenhoek	1778
12.	1778	Johannes van Voord	" " Fageningen	1780
13.	1780	Joh. Petrus van de Velde	" " Vliedingen	1782
14.	1782	Karten Smit	" " Velsen	1787
15.	1787	Paulus van der Ven	prop. " Zandvoort	1792
16.	1793	Derk Willem Zuiderman	ber.v.Langerak	1810
17.	1811	Marcellus Bernardus Romeny	pr.vertr. Grootebroek	1816
18.	1816	Willelm Frederik Verwey		
		Stelberg	Cand.overl.	1821
19.	1821	H. W. de Wilde	vertr. n.Spankeren	1824
20.	1824	Morits Albrocht Amshoff	prop. " Enniscen	1827
21.	1828	Johan Herman Lösken	and. " Werkendam	1833
22.	1834	Paulus Willem van Doorn	" vertr.	1842
23.	1843	Jacob Izaak Doedes	Prop.vertr. n.Rotterdam	1847
24.	1847	Gerardus Lucius Palma	Prop. " Vreeland	1851
25.	1851	Joannes Romeny	Cand. " Ooervliet	1854
26.	1855	Joannes Noordink	Cand. " Garderen	1862
27.	1863	Gerrit Oldeman	Cand. " uitwijk en Waardhuizen	1873

28	1873	Lodewijk Frederik Arie Westerbeeck van Eerten	vertr. Oud Loosdrecht	1876
29	1876	Cornelis Veen	Cand. "	1880
30	1880	Brounis Derk Brouneke	" Enter	1883
31	1883	Arie Tap	prop. "	1883
32	1886	Pieter Paulus Couvret	" "	1897
33	1897	Pieter de Haas	van de Haas	1903
34	1903	Johan Cateau Henri Scholten	Sup.	

Classikale vergadering van 2 en 3 Mei 1626.

" Gelesen sijnde den 14 artikul van Ds. Wilhelms ab Adena, alzummo desco Quartiers, hebben Deputati Classis verklaart, alsdat alsoo tegenwoordig, d.i. in 1626, toen Ds. Mulleras naar Wilp werd beroepen, die kerkdienst van Brummen en Hall welcke voor desen gecombineerd zijn geweest, vacieft, die respective gemeenten instantelijk versoeken, dat zij een tegenliicken eenen besonaeren predikant mochten hebben; soo heeft de E. Classis eendrachtelijk besloten en als nootwendige ssaake goedgevonden, dat volgens resolutie van den Lantschap en de sinodi nationalis, dese separatie dorer beyde kercken, als oock behoorlijk supplement van onderhoudt beyden predikanten bij de E. Heeren Gedeputeerden zal zal verzocht en Ds. ab Adena's beroepinge tot Hall bevordert zal worden.

Op de Classikale Vergadering van 22, 23 Mei 1627 onderteekent Ds. ab Adena de Artikulen en neemt Cessie als Lid. De eerste predikant van Hall als afzonderlijke gemeente, gescheiden van Brummen, Ds. Wilhelms ab Adena, heeft van 1642 tot 1647 ook Loenen bediend. De "Kapelle" tot Loenen had van af de reformatie tot 1653 geen eigen leeraar. Van de reformatie tot 1642 deed de predikant van Beekbergen daar dienst; van 1642 - 1647 de predikant van Hall en van 1647 - 1653 weder die van Beekbergen. De inwoners van Loenen gingen toen ook te Beekbergen ter kerke. Een gedeelte der kerk van Beekbergen heet nog de Loenensche hoek.

Na den brand die in 1650 heeft plaats gehad, konden, zoals reeds gemeld is, de verbrande huizen wegens armoedige omstandigheden der bewoners niet herbouwd worden. Ook de pastorie bleef meer dan een halve eeuw onherbouwd. De fondsen der kerk zijn ten eenenmale ontoereikend geweest om tot den herbouw over te gaan.

De predikanten ontvingen jaarlijks f. 30.-- tot vergoeding voor het gemis van vrije woning. Meer waarschijnlijk zal het huis, dat tegenwoordig bewoond wordt door Berend Rut, tot woning van de predikanten gediend hebben, althans vóór dat dit huis verbouwd was, ten tijde dat Hilverdink er nog in woonde, waren er vertrekken in die duidelijk deden zien, dat zij niet voor gewone boerenwoningen waren ingericht, maar voor lieden van hooger stand. Vloer, schoorsteen, hardstede lieten dit duidelijk zien. Ook zegt de overlevering dat dit huis tot raadhuis heeft gediend, toen Hall nog in grootte en aanzien boven Brummen stond.

Tijdens den brand was Ds. ab Adena Predikant te Hall. Hij zegt, dat door "het groote ongeluk", den brand, al zijne boeken en meubelen zijn verbrand. Hij is overleden in 1673 en heeft gelegateerd f. 500.-- tot opbouw der pastorie. Dit legaat kon echter tijdens het leven zijner weduwe, Clara Schoonman niet aanvaard worden.

Deze overleed in 1682, maar de fondsen der kerk bleven, ook met inbegrip van het legaat benevens de verkoopen intriest, onvoldoende tot het herbouwen der pastorie. Reerst in 1710 heeft dit kunnen plaats hebben, doch niet anders dan met hulp der schatkas.

De oorkonden aangaande het legaat van f. 500.-- van Ds. ab Adena tot opbouw van eene pastorie (Wheem) te Hall luiden aldus:

Classikale vergadering van den 13 Juny 1682.

Het rapport van de kerkvisitatie van dit jaar luidt:

" Van de Wheem tot Hall: dewijl dieselve plaats nog met geen
" Wheem voorzien is, so is 't dat de gedop. Classis wien de
" aasck voorleden jaar op de Classis is aanbevolen, rappor-
" teeren, dat door het overlijden van de Weduwe van zaiger
" Ds. ab Adena f. 500.-- aan de pastorie vervallen is, dewelcke
" van zijn Derw. bij zijn leven tot sulcken eynde gegeven zijn,
" ook nog ten selfden eynde een stukje landts noch moet daar-
" bij gevoecht worden en als subsidie aangemerkt eene somma
" van f. 30.--, dewelcke sijz Derw. Ds. van der Hoeven, jaar-
" lix tot betaalinghe van huysmuur is genietende, sijnde de
" rente van 600 gld. capitaal, welcke som mede tot dien eynde
" soude moeten geemployeerd en aangewend worden. En dewijl
" zijn Derw. nogmaals persisteert bij hetselve versoek dat de
" Wheem moge opgebouwd worden, so worden wederom de Heeren
" Gedeputeerden wel ernstlick versoect en belast tot dien voor-
" schreven eynde aan te houden en alle mogelijke middelen bij
" den Ed. Hove of andersins aan te wenden en wel speciaal 't
" den Hove te remonstreren, datter albereeds soodanige midde-
" len als opgesteld gevonden worden. "

De genoemde Ds. van der Hoeven was de opvolger van Ds. ab Adena. De voormelde f- 30.-- voor huishuur werd door het aamt (de gemeente) betaald.

De opbouw der pastorie te Hall vond er eerst plaats ruim 25 jaar later. De aamts oorkonden luiden: dat op den 2 July 1710 de Wheem te Hall werd aanbested en wel het metselwerk voor f. 800.--, het timmerwerk voor f. 1400.--, 't smidswerk voor f. 258.--, 't leydenakkerswerk voor f. 164 en het verven en glazenmaken voor f. 103.--.

Wat er in de tweede helft der 17e en gedurende de 18e eeuw is voorgevallen met kerk en gemeente, hiervan melden ons de archieven, die zich in de pastorie bevinden, weinig. Het markenboek van Hall en Eerbeek geeft wat meer zoo als blijken zal. De lidaten- doop en trouwboeken bevatten registers van namen en onder al die namen uit dien ouden tijd worden er slechts twee genoemd van families wier nakomelingen nog heden ten dage in de gemeente gevestigd zijn. Zij zijn de families Schoonman en van Willingen. Al de andere families uit dien tijd zijn uitgestorven of vertrokken. Tijdens den 30-jarigen Godsdienstoorlog in Duitschland 1618 - 1648, die Duitschlands bodem in eene woestenij veranderde, zijne nijverheid ten gronde richte, zijnen handel verlamde en duizenden menschen door honger, vuur of zwaard deed sneven, heeft de familie Schoonman vluchtende hare woonplaats Mühlhausen in Duitschland verlaten, heeft de wijk genomen naar Nederland en

zich te Coldenhove gevestigd om het bedrijf van papiermaken uit te oefenen. Een grafwerk in de kerk vermeldt dat Mr. Vincent Schoonman van Mühlhausen is overleden in 1652. De familie woonde vele jaren te Coldenhove en de papiermolens, waarop zij gevestigd waren, worden nog heden ten dage de molens der Schoonmansjongens genoemd. De schuur, die bij de molens gestaan heeft, is afgebroken, hiervan is naar gezegd wordt de herberg "De Bontekoe" gebouwd, waarop Rijkeld of Rik Schoonman kastelein is geweest. In lateren tijd en bij de uitbreiding der familie hebben de nakomelingen zich ook over Berbeek, Hall en Voorstonden verspreid. Dr. Wilhelmus ab Adena, reeds meermalen genoemd, was gehuwd met Clara Schoonman die mede van Mühlhausen herwaarts gekomen was. Ook weten wij dat deze lieden, behalve het legaat van f. 500.-- tot herbouw der verbrande pastorie, op 13 Februari 1657 ook nog een legaat hebben vermaakt van f. 1000.--, voor de eene helft ten bate van de Diaconie en voor de andere als fonds ten bate der volgende predikanten, die er de rente van zouden genieten. In 1726 is te Voorstondengehuwd Jacob Willems, zoon van Willem Jacobs met Kaleke Schoonman. Deze lieden hebben de bouwplaats bewoond die in onzen tijd nog door de familie Wihof bewoond was. Verder wordt nog gezegd, dat in 1733 getrouwd is Derk Smeenk, Schoolcester en de Custor, met Jenneke Schoonman. De nazen Derk en Johannes zijn steeds bij de familie in gebruik geweest, want vóór 250 jaar kwamen die namen ook al voor. Behalve de familienaam Schoonman blijft uit de 17e en 18e eeuw die der familie van Milligen ook voortbestaan. Helmich van Milligen was gehuwd met Berendje Klaassen in 1738. Beide personen waren afkomstig uit Brummen en vesterden zich in dat jaar te Hall. De plaats van Custor en de Schoolcester was vacant geworden door het overlijden van Derk Smeenk en Helmich werd als zijn opvolger benoemd.

Het onderwijs stond in dien tijd op een zeer lagen trap. Het schoollocaal was een klein laag gebouwtje, aan de kerk verbonden. De onderwijzers waren meestal menschen, die geene de minste opleiding hadden gehad, het ontbrak hun aan kennis, ontwikkeling en tact. Wanneer in de 17e en 18e eeuw ten plattelande een schoolmeester moest benoemd worden, dan kwam daarvoor in aanmerking een oude koetsier, een oude heerenknecht of een dergelijk persoon, menschen die te oud voor hunne bediening waren geworden en die nooit met het onderwijs in aanraking waren geweest.

Gewoonlijk werd alleen in den winter onderwijs gegeven, in den zomer kwamen geene kinderen ter school, dan bleef de school maar gesloten en zoowel de schoolmeester als de kinderen waren op de akker bezig.

Dat de onderwijzers een zeer sober bestaan hadden is wel te begripen. Hun inkomen bestond uit een klein schoolgeld van eenige centen per week, dat van elken leerling geheven werd en dat dikwijls nog zeer slecht binnenkwam. Kinderen, wier ouders het schoolgeld niet konden betalen, kwamen in het geheel niet ter school, zoo niet diaconieën of liefdadige aanzienlijke heeren zich het lot van zulke arme kinderen aantrokken en het schoolgeld voor hen betaalden. Een groot getal kinderen groeide dan ook geheel zonder onderwijs op, zoodat het getal menschen die niet konden lezen of schrijven in dien tijd zeer groot was.

De onderwijzers waren wel geroepen tot, ten einde in hunne behoeften en van hun gezin te voorzien, allerlei boerenwerk te verrichten, want van privaat onderwijs of andere bezigheden betreffende het vak was geen sprake.

Om nu in hunne armoedige oostandigheden eenigszins toezicht te

komen, hebben zich sommigen belast om op Kerstmis of andere gezette tijden 2,3,4, of 6 Arnheispinten regte te geven, zij hebben op zich genomen dit servituum of belasting op hunne huizen en erven te leggen voor alle komende tijden.

Mit zijn de korenuittagen die nog heden ten dage aan den koster op Kerstmis moeten voldaan worden. Wanneer en door wie die servituten ten bate van den koster in de wereld gekomen zijn, is niet te zeggen, maar zeker zijn zij eeuwen oud. Bewijzen van herkomst zijn niet te geven, maar nog altijd wordt elk jaar in de week van Kerstmis de inzameling gedaan als historisch recht, welk recht door de kerkvoogden wordt gehandhaafd. Als een staaltje van de bekrompene omstandigheden van een schoolmeester in het begin der 19e eeuw, kan het volgende dienen: Een weduwe had één jongen op schoolket wien het met het leeren volst strekt niet wilde vlietten. De jongen had al eenige jaren ter school gezeten en hij kon nog niet lezen, kan schrijven en rekenen viel niet te denken. De weduwe zeende, dat de schuld van de trage vorderingen des jongens bij den meester lag, maar zij was te goed met den man bevriend dat dat zij hem hierover hard wilde vallen, integendeel zij beloofde als geschenk eene nieuwe linnen broek als hij wilde zorgen, dat haar Willem binnen den tijd van een jaar kon lezen. Deze belofte lachte den man zeer aan, hij toog aan het werk en inderdaad hij behaalde den uitgeloopte prijs, want Willem kon binnen den bepaalden tijd lezen en de meester prijkte overal met zijne nieuwe linnen broek.

Omtrent het onderwijs in de vorige eeuwen wensch ik nog wat meer te zeggen.

In 1731 werd de kerfkamer aan de kerk tot schoollocaal ingericht. Ik leid U dit schooltje binnen. Wij zien een vierhoekige ruimte, weinig verlicht, ongezellig, dof en somber. Geen platen wien wij aan den wand die eeknige afwisseling aanbieden. geen leermiddelen van eenig belang om het onderwijs gemakkelijk en aantrekkelijk te maken. Broomend en grommend oefent zich de jeugd van beiderlei geslacht in de eerste beginselen. In den winter zijn het leerlingen tusschen de 6 en 20 jaren. Midden in 't vertrek brandt dan een vuur, dat echter geheel onvoldoende is om de holle ruimte genoegzaam te verwarmen. De meester zit met vlammende oogen achter zijn lessenaar. Plak en stok liggen nevens hem. Hij vat zoo nu en dan den dikken stok en roept op bevelenden toon: "Stilte!". Dan bedaart het geraas een weinig, doch alras verheft het zich weer. Een groepje leerlingen, die het vuur verwijderd waren, komt nu eerst opzetten. De grinnige winterkoude komt met hen naar binnen. Ieder heeft een lessenaar op den rug en een meer of minder groot stuk hout, dat bestemd is voor het vuur in den haard, want de leerlingen zijn verplicht niet alleen om hunne leermiddelen te wettigen maar ze moeten ook hun eigen brandstof meebrengen. De jongelui hebben nu den meester gegroet en hun voorraad brandhout bij het vuur op een hoopje gelegd. De meester stapt nu van den lessenaar, monstert den voorraad brandstof, die meestal uit half vergane houtbrokken bestaat. " 't Zal vandaag weer koulijden wezen!" zegt hij somber, terwijl hij het zwarte kappe, dat zijn hoofd bedekt, wat naar voren schuift en met de vlakke hand over 't voorhoofd strijkt alsof hij over een gevoelige teen peinst. Hij neemt een groot, erg versleut stuk uit den hoop in de hand, gaat kijkt het en broert in zichzelf: "de jongens breken de rikken om de weiden af, de boeren van Coldenhove en Berbeek en andere menschen, zullen wel weer woedend wezen om de vernieling die aan hunne rikkens is toegebracht, maar wat kan ik er aan doen? Ik kan toch ook niet overal bijstaan, ik heb toch maar één lichaam!

De Heeren van Coldenhove en Earbeek moeten dan ook zelf maar op de kwājongens toezien! " De jongens zijn ruw, wild en baldadig. De ergste jongens zijn echter slim, zij binden wel eens grassoden op den rug onder de kleeren om zoo van de felle tuchtiging, die zij oploopen, niet te voelen.

Welkeene omkering op dit gebied heeft de vorige eeuw tot stand gebracht! Zoo de meesters uit de 17e en 18e eeuw de scholen van thans konden binnentreden, hoe zouden zij zich verbazen! Maar och! zij werden reeds vóór lang onder de groene zoden bij deze kerk ter ruste gebracht. Liken Zondag klinkt het kerkgezag over hunne linds lang vergeten graven, vogels zingen er boven. De slinger der toren klok telds bonzend seconde voor seconde gelijk droppelen in den oceaan der eeuwigheid. De leerlingen volgden met den tijd de meesters op de groote reis en werden op hunne beurt vergeten.

Al hunnen besnoeringen en beknoeringen waren spoedig vergeten, maar die oude meesters hebben hunne plicht vervuld zoo goed zij konden, naar de mate hunner gaven, met zeer geringe hulpmiddelen en met uiterst geringe middelen van bestaan en het door hen uitgestrooide zaad moge voor een groot deel vertreden of onder de doornen verstikt zijn, een ander deel viel in goede aarde en droeg vrucht, dertig, zestig, ja honderdvoud.

De onderwijzers te Hall hebben allen mede het ambt van koster bekleed. Dit kerkelijk ambt, benevens de betrekking van voorzanger, waren in oude tijden het voornaamste deel hunner bediening, de betrekking van schoolmeester maakte er het minste deel van uit.

Van de personen die het ambt van Custer of koster ende schoolmeester bekleed hebben, worden genoemd:

Jan Rutgers, een tijdgenoot van Ds. ab Adena. Hij overleed in 1660.

Danrop volgden Jan Zwarthoff en Johan Zwarthoff, vader en zoon tot 1722. Hierop volgde eene vacature van 7 jaren oadat er een verschil ontstond over het recht van benoeming van een nieuwen Custer

en schoolmeester tusschen den Ambtsjonker van Bransen en de Geërfden van de Marke van Hall-Berbeck-Coldenhove. Dit verschil liep zoo hoog, dat de kwestie voor het Hof van Gelderland kwam waaruit eene procedure ontstond die 5 jaren duurde. In dit proces trad

voor de Marke als advocaat en raadman op de heer Moeben & Op Ten Noorth en wel met gunstig gevolg voor de Marke, want in de vergadering van de Marke van 8 Juni 1729 vermeldt de heer Moeben op Ten

Noorth (Moeben is voogd) als bediende advocaat aan de Heeren g'erffdens dat " zij eene triumphante sensentie tegens de Heeren Jonkeren des Ampts Bransen over het begeven van de Custersplaats van Hall hadden g'obtineert."

Gedurende de 7 jarige vacature werd het ambt van custer waargenomen door Lerk Schoonman, van schooldienst in die 7 jaren wordt niet

gemeld. Toen werd aangesteld Lerk tseenk, die in 1733 huwde met Jenneke Schoonman. Na deze kwam Helmich van Milligen, 1738-1785.

In 1785 trad Helmich van Milligen af en werd opgevolgd door zijnen zoon Klaas van Milligen, die het ambt van schoolmeester tot 1816 en van koster tot 1821 heeft bekleed.

Op hem is gevolgd Pieter Jacobus Godijn 1816-1846, die in 1846 zijn ambt heeft overgelegd en opgevolgd werd door zijnen schoonzoon Hendrik Gerrit Steenbeek, die zich in 1852 te Berbeck heeft gevestigd, waar tot dusverre nog geen school bestaan had.

Op dezen volgde Johan, Avert Cornelis Willemsen die in 1858 overleed. Op 1 Dec. 1858 trad in dienst Jacob Antvelink, die op 1 Febr. 1901 als hoofd der school is getreden en opgevolgd werd door den tegenwoordigen titularis Huibert de Rijper.

De kerkelijke gemeente bestond na de reformatie uit Hall waer kerk en school gevestigd waren, verder uit Berbeck, Coldenhove en het

en het Cellenrijk.

In 1858 zijn Eerbeek en Coldenhove van Hall gescheiden, welke beide deelen zich tot eene afzonderlijke kerkelijke gemeente hebben vereenigd. De school te Eerbeek was reeds gebouwd in 1852, toen Eerbeek, hierboven genoemd, zich daar als onderwijzer gevestigd had. De kerk te Eerbeek is gesticht in 1859. De eerste predikant aldaar was Dr. Acqui die later hoogleeraar te Leiden is geworden en aldaar in 1896 is gestorven. Hij was een man die als predikant en geleerde een grooten naam heeft verworven.

Het Cellenrijk, ook voorkomende onder de naam van Seldenrijk, werd in vroegere eeuwen veel genoemd. Het schijnt bestaan te hebben uit den buitenrand van het tegenwoordige Hall. Immers hebben tot het Cellenrijk behoord: De Wilderij, het Zaaibroek, de Knoevenoord, het Blaar en de Gezekeel.

Voor zoo verre het geheugen der oudste inwoners van Hall reikt heeft het Cellenrijk niet meer als afzonderlijk deel bestaan.

De oudsten van jaren kunnen zich niet herinneren, dat de naam Cellenrijk in gebruik was.

Voorstonden heeft vroeger kerkelijk tot Voorst behoord. Daar het dichter bij Hall ligt dan bij Voorst zijn de beide gemeenten overeen gekomen, dat het van Voorst gescheiden en bij Hall gevoegd zou worden. De predikanten van Voorst en van Hall, Dr. Beekman en Dr. van Doorn hebben geoordeeld, dat het in het belang van Voorst en Hall was, zoo Voorstonden bij Hall kwam en zij hebben dan ook door vereenigd streven weten te bewerken dat omstreeks 1842 Voorstonden bij Hall werd ingedeeld.

Door alle tijden heen bestond er tusschen Hall en Eerbeek groote naijver en dientengevolge twist en oneenigheid. Dit was in oude tijden een algemeen verschijnsel tusschen steden en dorpen die in elkanders nabijheid lagen, b.v. tusschen Deventer en Zutphen, Arnhem en Nijmegen. De eene plaats was jaloersch op iets dat de andere niet had, de eene plaats was jaloersch op iets dat de andere voor had, en dat soms bagutellen betrof. Het is hetzelfde verschijnsel dat men bij menschen aantreft die elkanders buien zijn; kabbelerijen en wekken dikwijls elkanders naijver en afgunst op en geven aanleiding tot twist en oneenigheid.

Wijlen de Heer van Rhemen van Rhemenshuizen, in leven burgemeester van Brummen, wist te verhalen dat in de 17e eeuw reeds gedurig kabbelerijen voorviel tusschen Hall en Eerbeek. Oude veeten bleven bestaan en in Eerbeek openbaarde zich tegen het midden der vorige eeuw de algemeene wensch, dat het niet langer kerkelijk een onderdeel van Hall mocht zijn, maar dat het zelf eene kerkelijke gemeente mocht worden. Nu, die wensch was voltrekt niet onredelijk maar allenzijs billijk te noemen. De weg om naar Hall ter kerk te gaan was veel te lang en te vermoeiend. Nee, dat was een voorwendfel en niets meer, onze voorvaderen zagen tegen langen marschen niet op, zij teiden eenen kerkweg van één uur ja zelfs twee uren niets. Dat is het de tegenwoordige geelachten gansch anders. Zij, die nu in de nabijheid der kerk wonen, zijn veel slechtere kerkengangers dan onze voorvaderen, die eenen kerkweg van een uur of meer hadden af te leggen.

Rogingen werden door Eerbeek aangewend om de school van Hall naar Eerbeek te doen verplaatsen en eene deeling der kerk- en diaconiegoederen te bewerkstelligen, maar tevergeefs. Hall heeft nooit het oor willen leenen aan eenig voorstel tot scheiding van Eerbeek, veel minder tot deeling van kerk- of diaconiegoederen, maar elk voorstel dienaangaande beslist afgewezen. De school bleef te Hall, het gemeente bestuur van Brummen stichtte te Eerbeek eene school en bij de scheiding in 1858 bleven alle bezittingen, zooel

van kerk als diaconie, aan Hall verbonden.

Eerbeek heeft zelf- het zij tot zijne eer gezegd - alle fondsen verzameld die het voor het stichten eener kerk en verder als zelfstandige gemeente, noodig had.

De twisten die er vroeger tusschen Hall en Eerbeek zijn geweest, bestaan haast ten dage niet meer. De tegenwoordige inwoners der beide dorpen leven vreedzaam en als goede buren naast elkander, oude veeften zijn vergeten. Zij geneeren zich niet meer met de kibbelarijen van het voorgeslacht, integendeel zij steunen elkander in alle zaken die ten nutte van wederzijdsch belang en van algemeen welzijn strekken.

De zerken die in de kerk gevonden worden zijn:

van het Voorgeslacht der familie Schoonman. Men leest op eene zerk onder den preekstoel: " Mr Vincent Schoonman van Mülhausen Anno 1652; verder de zerken van Is. ab Adena en familie en van Ds. van der Hoeven. Deze zerk is sierlijk uitgebeiteld, zij bevat ook 's zins familiewapen. Deze zerken vindt men bij de achterdeur van de kerk, aldaar ziet men ook de grafzerk van eenen pastoor, waarop het volgende Latijnsche opschrift voorkomt:

Anno dni (domini) MCCGCCXXIII in pfesto (profesto) assumptionis Mariae Virgis (virginis) obiit (venerabilis dominus) Joes Lennep pastor in Beekbergen olim hic orate p (pro) eo."

hetwelk in het Nederduitsch luidt:

" In het jaar onzes Keeren 1523 op het voorfeest (14 Aug.) van de Hemelvaart der Heilige Maria stierf de eerwaardige heer Johannes Lennep, herder (pastoor) in Beekbergen (vroeger hier) Bidt voor hem! "

't Is jammer dat de twee laatste zerken juist op eene plaats liggen, dat alle kerkgangers die door de achterdeur in en uitgaan, er over moeten lopen. Zij slijten hierdoor op den duur geheel uit. De zerk op het graf van den pastoor is niet van hard- maar van zandsteen. Het ingebitselde beeld en het randchrift zijn reeds zoo uitgesleten, dat de tijd spoedig komt, dat beiden niet meer opgekerkt of gelezen kunnen worden.

De torenklok is van heel ouden datum. Wanneer die gegoten is, dit valt niet te melden. 't Is echter wel bekend dat zij in 1615 hergoten is. Tijdens de Jubelfeesten na het vertrek der Franschen uit ons land en bij de dank- en bededagen, die onze vaderen bij die feesten en bij de heugelijke gebeurtenis van Nederlands herstelling hielden, was er door het veelvuldige en sterke luiden eene barst in gekomen. De smid Koenders, de vader van den ouden smid, nu nog in leven, die, hoe ouderwetsch ook, toch zeer vernuftig was en voor vele voorkomende gebreken in het leven raad wist, verklaarde, dat hij de gebarsten klok wel kon herstellen. Te dien einde werd zij met veel moeite van hare versnoven standplaats, boven in de toren, naar beneden gelaten. Dat daar veel handen aan te pas kregen is wel te begrijpen en zoo als een kerkelijke rekening uit dien tijd vermeldt werd er eene groote hoeveelheid jenever bij gedronken, maar trots alle inspanning van krachten, trots de kunst en het vernuft van den smid Koenders, trots ook de gedronken massa jenever, alle aangewende moeite bleef tevergeefs, de gebarsten klok werd niet hersteld. Er schoot nu niets anders over dan haar te laten hergieten. Te dien einde werd zij gezonden naar ? waar zij in haren tegenwoordigen staat is gebracht. De namen van den toenmaligen predikant, Marcellus Bernardus Romens en van de kerkmeesters Waander Wesel van Schooten en Frank van Heelsma staan er op te lezen. De klank is welluidend en helder, maar door het hergieten heeft zij in ge-

wicht verloren, haar klank is vóór dien tijd sterker geweest. Het toren uurwerk is eerst in 1854 gekomen. Door bijdragen uit de gemeente, waartoe destijds ook nog Berbeek behoorde, is het daarvoor benoodigde fonds verkregen en hijs vervaardigd door Brackman torenuurwerkmaker te brummen. Omstreeks het jaar 1717 heeft de kerk in derolaten toestand verkeerd. Het markenboek vermeldt daaromtrent het volgende:

Vergadering van 6 October 1717 van den Eer Marken Rigter en Geerffden tot de Mark van Hall, Berbeek en Coldenhove. (De vergaderingen van de Mark werden altijd in de kerk gehouden.) Het verslag van die vergadering luidt o.a. aldus:
" In den eersten is verstaan, dat de kerk moest gerepareerd worden, omdat het seer nodig was, gelijk 't selve bij alle menschen gesien kan worden.
" Ten tweede is geaccordeerd en toegestaan aan de Hoog Ed. Wel Geb. Heer van Lamsweerde, Heer tot Berbeek, twee morgen lands bij die Gravinnebeek soo hem daar sal worden uytgestoken en aangewezen bij die Erigenamen soo daarover gecommiteerd binnen daarvoor sal de Heer, bovengenoemd, tot opbouw van de halse kerk moeten geven een som van Duytsend Car. guldens en sal die betalingen daarvan moeten doen inwendig een jaar tijds in handen van de Heeren Herzeesteren.
" Vorders is nog verstaan, dat die penningen, soo van de Mark overig zijn, mede tot opbouw van de kerk sallen gesemplojeerd worden."

Ik kan mij niet anders voorstellen dan dat die noodzakelijke reparatie de kap van de kerk zal betroffen hebben. Het toenmalige dak, dat veel hooger was dan het tegenwoordige en van storm en wind veel te lijden had, was eindelijk zoo slecht geworden, dat het stond in te vallen. Ook het glaswerk was grootendeels vernield. Daarom zijn toen het dak, benevens ramen en glaswerk geheel vernieuwd. Aan de torenmuur zijn nu de teekens nog duidelijk zichtbaar dat het vroegere dak veel hooger is geweest. De balk die tot ondersteuning van het gewelf moet dienen, daar men het noodig oordeelde omdat er eenige steenen waren uitgevallen, is mede in dien tijd aangebracht.

De toren en de begraafplaats behoorden van de stichting der kerk af aan de kerkelijke gemeente. Den kerkhof of doodenakker behooren ook bij de kerk., zoo begrepen onze voorvaders het altijd, want een kerkhof vond men vooral bij de kerk, maar in lateren tijd zijn de kerkhoven en de torens door de burgerlijke gemeenten overgenomen, dat ook te Hall is gebeurd; toren en kerkhof zijn nu in het bezit van de burgerlijke gemeente Brummen.
Het oude kerkhof, na eeuwen in gebruik te zijn geweest, was eindelijk vol. Bij het maken van graven kwamen zooveel doodsbeenderen te voorschijn, dat er bij het begraven gedurig klachten rezen van de nabestaanden van de begravenen wier beenderen tevoorschijn kwamen. Met 1 Januari 1837 werd het oude kerkhof gesloten en het nieuwe aan de grindweg naar Berbeek geopend.

De grindweg is in twee deelen gelegd. Het eerste gedeelte de Vosstraat tot aan de kerk is gelegd in 1874 en de verlenging van de kerk tot aan de koningsbrug in 1889. De ingezetenen van Hall en verder alle eigenaars van gronden onder Hall en belanghebbenden bij de grindweg hebben 2/5 van alle kosten, aan het maken van den weg verbonden, moeten betalen. Dit heeft ca. f. 3.000.-- bedragen. De hardmaking van den ouden zanden zandweg is eene groote verbetering voor Hall geworden, want eene plaats, die niet anders te bereiken is dan door het zand te waden, wordt verklaard tot den

middeneeuwachen toestand te behooren. Geheel zonder eenige communicatie is zij geïsoleerd en van de bewoonde wereld afgesloten, niemand komt er dan die er noodzakelijk wezen moet.

Aangaande Eerbeek valt mede te deelen, dat te Coldenhove-vroeger Coldenhave- een kasteel gestaan heeft. De oudste inwoners van Eerbeek, die ik gekend heb, wisten daarvan te spreken, doch niet anders dan bij overlevering. Hunne voorzaten, ouders en grootouders, hadden van dat kasteel niets gezien. Op welke wijze het uit de wereld geraakt is kan niet medegedeeld worden, maar zijn oorsprong moet wel van zeer ouden datum zijn, blijkens het volgende:

In 1557 is te Hall begraven Jonkvrouwe Bushoff, afkomstig van het kasteel te Coldenhove. Zij was gehuwd met den burgemeester van Arnhem, Wijnand Hackfort, stichter van den huize "De Horst" te Loenen. De familie Bushoff te Coldenhove had een familiegraf in de kerk te Hall en in dat graf is de Vrouw van den heer Wijnand Hackfort begraven.

Voor eenige jaren kwamen de zonen van Baron van Wijnbergen, den tegenwoordigen bezitter van den Huize "De Horst", bij mij. Zij verhaalden mij, dat op den Huize de Horst eene oorkonde van het bovenstaande aanwezig was en meenden, dat in de kerk te Hall nog een zerk zou te vinden zijn, die op het graf van genoemde Jonkvrouwe Bushoff zou gelegd zijn en den datum van haar overlijden en haren naam zou vermelden. Met het doel om die zerk te zien kwamen zij te Hall, maar hunne komst was vruchteloos. De zerk is niet te vinden. Zeker is zij eenmaal op haar graf gelegd, het is wel mogelijk dat de zerk zich nog in de kerk bevindt, maar onder de banken, die in 1842 gemaakt zijn, geraakt is.

Het markenboek vermeldt, dat in 1683 overleden is Hendrik van Bushoff, Heer tot Coldenhove. In zijn leven bekleedde hij de betrekkingen van Onderjagermeester van de Velluwe, Markon-Rijter van Hall, Eerbeek en Coldenhove en Kerkmeester van Hall.

In zijne plaats werd als kerkmeester gekozen Johannes Schoonman. Voor het laatst wordt nog weer een Heer Hendrik van Bushoff genoemd, die nog als Markon-Rijter in de vergadering der Markon van 2 Augustus 1688 in de kerk te Hall presideerde. Het kasteel te Coldenhove heeft dus in dien tijd nog bestaan. Later worden geene Heeren van Coldenhove meer genoemd.

De Heeren van Coldenhove droegen de titel van Jonkheer. Als Heeren van Coldenhove komen voor: Jr. Rodolph en Hendrik van Bushoff. Jr. Rodolph van Bushoff was mede als getuige tegenwoordig bij het maken van een testament van Dr. ab Adena en Clara Schoonman., 13 Febr. 1657.

Het Huis te Eerbeek klinkt mede tot hoogen ouderdom op, wat aan den inwendigen bouwtrant, de kelders en de gewelven duidelijk te zien is. In 1872 is het door den toenmaligen bezitter, den Heer Berns geheel vernieuwd. Vóór dien tijd was het nog geheel in antieken vorm en trant.

In de 17e eeuw was het huis tot Eerbeek in het bezit van eene aanzienlijke familie De Buinink genaamd. In 1717 trouwde de Boos-el Seb. Heer Baron Jozeph Maurits van Lamsweerde, Majoor van de Cavallerij ten dienste van de Staten der Vereenigde Nederlanden, met Cecilia Barbara de Buinink van den Huize Eerbeek. Door dit huwelijk is het huis te Eerbeek in het bezit van de familie Lamsweerde gekomen, later kwam het in dat van Baron van Wijnbergen, die het in 1795 verkocht aan den Heer Johannes

Henricus Berns, Med. Doctor te Brummen, wiens groote bekwaamheden als geneeskundige van algemeene bekendheid waren. Zijn zoon en opvolger als bezitter van den huize Berbeek, predikant te Spankeren, H.M. Berns, dezelfde die het huis in 1872 geheel liet vernieuwen en door succesvolijken aankoop van gronden deze bezitting tot eene uitgestrektheid van wel 500% hectares had gebracht, overleed in 1895. Zijne erfgenamen hebben de uitgestakte bezitting verkocht. Het huis te Berbeek met zijne omgeving werd gekocht door den tegenwoordigen eigenaar, den heer Max Weber, hoogleraar te Amsterdam.

Naar luid van de overlevering hebben tijdens en kort vóór de belegering van Zutphen in de zombere Novembermaand van 1572 door Don Fredrik de Toledo, den zoon van Alva, eenige inwoners de vaege stad nog kunnen ontkomen en zijn tot het huis tot Berbeek gevlucht.

Dit kasteel met zijne geweldige kelders en eenzame omgeving heeft aan die vluchtelingen eene veilige schuilplaats versleend. Men weet uit de geschiedenis dat de Spanjaarden na de overgave van de stad er gruwelijk te keer zijn gegaan. Nog leeft bij het tegenwoordige geslacht de overgeleverde herinnering van het voorgeslacht, aan dien ijskoude zondag in November 1572, toen Spaansche bendes de stad uittoorden en het slachten moede, 500 rustige burgers rug aan rug gebonden, in den IJssel verdronken, zelfs geene eerbare vrouw in het leven lieten.

Den Graaf van Nieuwenaar rezen de haren ten berge van ontzetting, toen hij op zijn verwijderd kasteel "het groote jansgeschrei" hoorde dat uit Zutphen opging; een geluid als van een groot bloedbad, maar hij wist niet wat er plaats had gehad en dat wist ook dagen nog later niemand daar in de strek, want geen mensch wongde het om het moordtooneel te naderen waar vrienden en kennissen bij de beenen aan galgen en boomen hingen of naakt de poort uitgejaagd in den omtrek lagen doodgevroren. Het is bekend, dat de Toledo na de inneming en uitplundering der stad met zijn leger dwars door de Veluwe naar Kaarden is getrokken. Groote hairegen moesten daarvoor gemaakt worden. Naarschijnlijk zagen de inwoners van Hall en Berbeek die talrijke legerbenden door hunne dreeven trekken.

Gedurende den Tweeden Engelschen Oorlog was de Bisschop van Munster Christoffel Bernard van Galen, gestuund door Engelsch geld, met een leger in de Oostelijke provinciën van ons land gevlolenen stoppte en brandde vele plaatsen in Twente en de Graafschap af.

Op het huis tot Berbeek vergaderden in 1665 de afgevaardigden der Staten met den Opperbevelhebber Johan Maurits van Nassau om gezamenlijk te raadplegen over den tocht naar de door de Munsterschen bezette deelen van de Graafschap.

Het beheer over de inkomsten en bezittingen van de Diaconie is in ouden tijd opgedragen aan het Collogie van den Kerkeraad, bestaande uit den predikant als Voorzitter, benevens de ouderlingen en diakenen. Dit was vroeger niet alzoo. Zoolang de staatskerk bestond, dit was vóór 1795, hield de regeering toezicht op het beheer en de kerkeraad van Hall was onderworpen aan het toezicht van den Amtsjonker van Brummen, als geconstateerde van de regeering. Deze gaf eene instructie, waarnaar zich de kerkeraad had te gedragen. Alle papieren van geldwaarde en documenten betreffende de Diaconie waren niet onder berisping van den predikant, maar zij werden bewaard in de abtskist bij den Amtsjonker te Brummen en jaarlijks werd in eene vergadering van den kerkeraad door den administreerenden diaken in tegenwoordigheid van den amtsjonker rekening en verant-

woording van zijn gehouden beheer gedaan. De rekening kon niet afgesloten worden, zonder de goedkeuring van dezen. Hij maakte zijne aanmerkingen op het beheer en de uitdeeling en wanneer de rekening afgesloten en goedgekeurd was, werd zij eerst ondertekend door den ambtsjonker, daarna door den predikant en den administreerenden diaken.

Men vindt in de archieven van de Diaconie eene instructie van 18 artikelen, gegeven door den Hoog Edelen Hoog Wel Geboren Gestrengen Heer Andriae Schimelpenninck van der Oye. Deze instructie is opgesteld in 1773 en houdt strenge bepalingen in waarnaar zich de kerkeraad met betrekking tot de diaconiezaken behoort te gedragen. De beschrijving van de vergadering van 1745 duidt aan dat de ambtsjonker zeer ontevreden is over de uitdeeling, hij geeft zijne vermaningen, eischt dat in de uitdeeling verandering en verbetering moet komen en spoort aan tot zuinigheid.

Het bestuur der Diaconie, zoowel de predikant als de diakenen, waren dat onderworpen aan den ambtsjonker van Brummen.

Voór 1745 schijnt de ambtsjonker echter niet beheer van alle diaconiezaken geheel aan den kerkeraad overgelaten te hebben. Men leest althans niet, dat hij zich in die zaken mengt, maar na dien tijd vinden wij opgeteekend, dat de ambtsjonker als gecommitteerde van de regeering in de jaarlijksche vergadering van predikant en diakenen als Voorzitter aanwezig is. Die hooge Heeren achten het noodig om niet langer het bestuur aan het Collegie van den kerkeraad over te laten, maar zelf het bewind te voeren.

Als ambtsjonkers in de zeventiende eeuw worden genoemd Johan en Jacob Koordijk.

De meeste heeren Ambtsjonkers waren Baron Schimelpenninck van den Oye tot Voorstonden en Watervoort. In 1781 wordt als zodanig genoemd de heer J.C. van Bok, Heer van Vierakker.

Van 1783 - 1791 G.C. Baron van Spaen, Heer van Voorstonden. Gedurende de Fransche overheersching vinden wij de Ambtsjonkers in de vergadering niet meer tegenwoordig, maar worden uit de Commissie der Municipaliteit gecommitteerd Hubert van Ingen Jacobus Holwerda, later Christiaan Cromhout, J.M. Dyerkamp en J.C. Valkenier. De heeren Ambtsjonkers waren aanzienlijke mannen in den lande. De heeren Schimelpenninck van den Oye hadden tot titels heer van Voorstonden en Watervoort, Luitenant van het Regiment van Landwijk, Groot Majoor der Stad Zutphen, Raad en hofmeester des Fürstendoms Gelre en des Graafschaps Zutphen, Dijkgraaf van de Veluwe, Jonkheer des Achts Brummen.

Als eene merkwaardigheid vermeld ik hier, dat door de Diaconie in 1696 werd uitgegeven een obligatie in kapitaal groot f. 500.- à 4 ten honderd ten laste van de vrouw van den Engelenborgh. Dit kapitaal is vele jaren onafgelost gebleven en de vrouw en hare erfgenamen bleven zelfs gedurig in gebreke om de jaarlijksche rente ten bedrage van f. 20.-- te voldoen. De rente over 9 jaren van 1717 - 1725 bleef onvoldaan. Toen werd op de achterstaande schuld van f. 100.-- bij assignatie op Klein en Noordwijk voldaan de som van f. 91.--, zoodat nog f. 89.-- schuldig bleef, ook wordt vermeld, dat de rente betaald werd door den Hoog wel Geb. Heer van Naar, een lateren bezitter van den Engelenborgh. Verder vindt men nog aangegeekend, dat de rente van 1735, 1741 en 1742 betaald werd, dat was de obligatie toen al 46 jaren oud. Wel een bewijs dat de bewoners van den Huize Engelenborgh in dien tijd zeer slecht bij kas waren. Wanneer de obligatie werd afgelost, hiervan vinden wij geen vermelding. De naam van de vrouw en hare familie, die zulk een lang tijd-

perk f. 500.-- van de Diaconie te Hall ter leen hadden en daarenboven nog gedurig in gebreke bleven op de rente te betalen wordt niet genoemd. Zij maken eene groote tegenstelling met de rijke familieën die later bezitters zijn geweest van het aanzienlijke landgoed, den Engelenborgh.

De Diaconiekas moet in dien tijd en later in slechten toestand geweest zijn, want in de tweede helft der 16e eeuw wordt gedurig melding gemaakt, dat het geld van afgeloste obligatiën gebruikt werd om in den nood der armen te voorzien en schulden af te doen, die uit de gewone middelen niet konden bestreden worden. Dit geschiedde alleen met toestemming van den Aabtejonker. Ook vindt men vermeld dat de Diaconie in die jaren veel had te doen met landloopers of passanten. Wanneer men oude rekeningen der Diaconie naziet, dan vindt men vermeld, dat het grootste gedeelte der uitgaven was geschied ten bate van passanten, geheele bladzijden spreken van uitgaven aan passanten, dat zijn landloopers of badelaars. De aanrandingen van vroegeren tijd zijn lang niet altijd verlicht, want de passanten maakten er zich veel aan schuldig. Onder hen bevonden zich vele luijards, dieven, landloopers, spionnen en ander slecht volk. Zij waren soms de schrik van eene geheele streek. Door hunnen geweldadigheden en plunderingen hadden de bewoners van het platte land veel van hen te lijden, want zij durfden zich natuurlijk in de steden zoo niet vertoonen, omdat zij daar spoedig in kennis kwamen met de politie. Het platte land moest het meest ontgelden. Geen wonder dus, dat de oude rekeningen der Diaconie zooveel uitgaven aan passanten vermeldten, men gaf men maar om van hen af te komen en voor geweld bevrijd te zijn.

Een oud huwelijksregister meldt ons, dat in de zeventiende eeuw en later ook nog vele huwelijken van lieden uit den aanzienlijken stand in de kerk te Hall bevestigd zijn. Enkele van die huwelijksparen behoorden niet tot de gemeente van Hall, noch de bruid, noch de bruidegom. Bijzondere betrekkingen tot Hall en Berbeek, die ons niet genoemd worden, hebben daartoe zeker aanleiding gegeven. Enige van die partijen zijn de volgende:

1668 Jonker Johan Boordinc, Schoonhe des Aabts Brullen en Joffer Magtelt Aleida van Kaessvelt, dochter van den D.B. Heer Burgemeester Gooswijn Adolph van Kaessvelt tot Leventer, met attestatie bevestigd.

Heer Assuer Schimelpenninck van den Oye tot Holthuyzen, Landrentmeester der Graafschap Zutphen en Joffer Assuer Kreyndinck, dochter tot de Heele. Met attestatie getrouwd.

1681 De Heer Hendrik van Boshoff van Arnhem en Joffer Johanna van Boshoff tot Coldenhove, met attestatie van Arnhem, in den huwelijken staat bevestigd. (Men ziet hieruit dat de familie Boshoff het kasteel tot Coldenhove toen nog bewoonde)

1683 De Hoog Edal Geboren Heer Jonckheer Gijbert Schimelpenninck van den Oye en de Hoog Edal Geboren Jonkvrouwe Cornelia van Borssele vander Hooghe hebben in de kerk te Hall hunne drie huwelijksproclamatien onverhindert gehad, maar zijn niet att. elders getrouwd.

De Hoog Edal Geboren Heer Lyan Stuyraan, Heer tot den Stoutenburg en de Hoog Edal Geboren Joffer Colaba Theresia de Mininck, dochter tot het huis te Berbeek.

1687 Alexander Schimelpenninck van den Oye, Heer van den Engelenborgh en Joffrouw Isabella Bentinck zijn alhier in den huwelijken staat bevestigd. (Men ziet hieruit dat het landgoed Engelenburg in het bezit der familie Schimelpenninck is geweest.

- 1691 Ieter Philippus van Blockland, jongste zoon tot Giesdon en Joffrouw Maria Margaretha de Buinink tot Berdbeck zijn na drie gewone proclamatiën van het huwelijk in onze kerk bevestigd.
- 1708 Willem Gerrit Jan van Broeckhuysen, Heer tot den Gelderschen Toren en Joffrouw Wouterus van Delen zijn alhier in den huwelijkenstaat bevestigd.
- 1717 De Hoog Welgeboren Heer Joseph Maurus van Laasweerde, Ritsmeester van 't Regiment van den Heer Generaal Major Briisselwitz met de Hoog welgeboren Freulin Cecilia Barbara de Buinink tot Berdbeck. (Door dit huwelijk is het Huis tot Berdbeck van de familie de Buinink tot de familie Laasweerde overgegaan.)
- 1719 De Hoog Welgeboren Heer Johan Gerrit van Doebienburg à Cuylenburgh Heer tot Bazeant met de Hoog Wel. Geb. Freulin Maria Elizabeth de Buinink tot Berdbeck.
- 1720 De Hoog wel Geb. Heer Joseph Maurus van Laasweerde, Heer tot Berdbeck, Ritsmeester ten dienste dezer Landen en de Hoog Wel Geb. Freulin Petronella segtelt Baronesse van Huusse van der Wart wonende te Andelst. (Deze Heer was Weduwnaar van Freulin Cecilia Barbara de Buinink van den Huize Berdbeck, met wie hij in 1717 gehuwd was.)
- 1732 De Hoog Wel Geb. Heer Joseph Maurus Baron van Laasweerde Heer tot Berdbeck, Major van de Cavalery ten dienste van de Staten der Vereenigde Nederlanden en Weduwnaar van P...Baronesse van Huussey van der Wart trouwt voor de derde maal en nu met de Hoog Wel Geb. Freule Joannetta Christina Baronesse van Spitaal tot de Poll, hoorende onder Huusen in Cleefland.

Men vindt nog vermeld dat in 1727 in de kerk te Hall zijn hertrouwd:

Johan Hendrik de Lancy, Luitenant Colonel in het Regiment van Saverny met Levrouw Clara Ludaina de la Grange, wonende binnen Luthphen. Hierbij wordt aangeteekend dat al hunne kinderen in de kerk present waren onder den proekstoel, alzoo zij te voren in Arabant getrouwd waren, vreesden zij dat huik niet bestaan kon.

Het gebeurde in die tijden menigmaal dat terwijl een huwelijks-paar voor den proekstoel stond een of meer kinderen daarbij tegenwoordig waren. De bruidegom hield de kinderen aan de hand of hij droeg er een op den arm en legde openlijk de verklaring af, dat hij vader van die kinderen was.

In dien tijd gebeurde het ook dikwijls, dat een huwelijk voltrokken werd, zonder dat het huwelijks-paar voldoende middelen van bestaan had. Bij menig-paar staat vermeld: dit zijn landloopers, bedelmars, ook wordt bij de naam des bruidegoms eenmaal toegevoegd: "Die is een schoenlapper en Spelman", om daarmee te kennen te geven, dat zijne middelen van bestaan hem niet toelieten te trouwen.

Wij zien hieruit, dat het euvcl dat in onzen tijd zoo dikwijls voorkomt, ook in den goeden ouden tijd niet vreemd was, dat ook hier "geen nieuwe onder de zon".

Als titels van huizen, die van ouds genoemd worden komen voor in Hall: "Het kleine Hof te Hall" en "Het groote Hof te Hall" "De Hillenhof", "Het Dögsgoed", "De Lok", het van der Loozen goed, "De Pong", "De Groote en de Kleine Goecker", "De Kruidbos", "De Knoevenoord", "De Wilderij", "Het Haller Hoog" "Het Hooge":
in Berbeek:
"Het Hungerlink"

de Kempe, het Goed Wensink, de Bodderij, het Goossens Goed, de Ituyvenburgh, het goed Ter Boven, de Montseesters Hofstede, het goed Edink, Gerrit Landersplaats, het goed Medink, het goed Odink, Arend Geurts plaats, de Schotpoort, 't Hoen, de Grootte Poll, 't Moureragoed, het goed Ter Bruggen, 't Kromhout, de Zoerenkamp, het Arsenhuis, het Schoonmansgoed, de Doornbos Hofstede.

Deze namen worden nu weinig meer gehoord. In vele streken van de Veluwe en vooral in de Graafschap was het oudtijds eene vaste gewoonte om de bewoners niet bij hunnen eigen naam of van te noemen, maar bij dien van het huis of erf, dat zij bewoonden. In de Graafschap ging dit zooverre, dat men in vele buarten elkander niet anders kende dan bij den naam van het huis en noemde den den familienaam, dan kenden soms de naaste buren elkander niet. Die gewoonte bestaat nu grotendeels niet meer, men noemt elkander nu meestal bij den familienaam of van. De oorkonden zeggen ons niet veel van de geschiedenis dier huizen. De overlevering echter zegt, dat het Grootte Hof te Hall, in oude tijden een klooster is geweest en dat dit waarheid is, d'arvoor valt ook wel wat te zeggen. Immers nog heden ten dage moeten nog elk jaar op den tweeden Woensdag in November aan den eigenaar van het Grootte Hof te Hall uitgangen in rogge voldaan worden. Het is dus hoogst waarschijnlijk dat dit erf een klooster of eene ander e klosting van groot belang is geweest, want aan een boeren erf zou tocht het voorrecht niet geschonken zijn om jaarlijks uitgangen in koren te ontvangen. Vele eigenaars van huizen zoo te Berbeek als te Hall, zijn met die korenuitgangen belast. Waarschijnlijk heeft het klooster in armoedige omstandigheden verkeerdt en om daarin eenigzins tegemoet te komen, hebben de eigenaars van de panden, die nu nog jaarlijks met het voldoen van korenuitgangen aan het Grootte Hof te Hall belast zijn, dit servituum voor altijd op hunner erven gelegd ten bate van het klooster het Hof te Hall en tot voor weinige jaren, zoo als een overoud recht van het Grootte Hof gedurende het voldoen der uitgangen de torenklok geluid worden.

In de instructie van de oude Custers vindt men met betrekking tot de insabelling voor 't Grootte Hof te Hall: "De Custer zal" zorgen dat op den tweeden Vrijdag in den Roomsche Catholyken vastentijd tusschen 9 en 12 uren des voormiddags de torenklok" worde geluid bij gelegenheid van 't voldoen der korenuitgangen aan 't Erve en goed 't Grootte Hof te Hall."

Dit gebruik is echter door den Burgemeester van bruzen verboden, omdat het luiden der klok soms als signaal van brand werd aangemerkt en de brandguiten er eenmaal op afkwamen. Ook kon het bij hoogen waterstand in de rieviercorrespondentie verwarring geven. Aan de kerk zijn nu nog teekens te zien van deuren die aan de kloosterlingen den ingang naar de kerk zouden hebben gegeven, de deuren van die deuren zijn nog aanwezig. Los en wanneer het klooster is vervallen of opgeheven en daarna in eene groote boerderij veranderd, daarvan is ons niets bekend, maar het recht van korenuitgangen aan het erf het Grootte Hof te Hall is blijven bestaan en de eigenaars zorgen er wel voor dat dit recht gehandhaafd wordt. 't is hetzelfde recht dat voor de korenuitgangen aan de Kosterij bestaat.

De Hillenhof is het huis dat tegenwoordig door den ouden Philip Steetzel (nu overleden) bewoond wordt. Deze is de oudste inwoner, niet alleen van Hall, maar ook van de geheele gemeente Arnhem. Deze man is voor zijne hooge kranige figuur. Op den 16 Juli j.l. is hij zijn 90 ste jaar ingetreden, een zomers hon-

teert hij, de Hoster van Hall, nog zeis en Sikkel en aan de volksvermakelijheden die op Zaterdag vóór Kerstmis plaats hebben die van oudsher door Hall zoo geliefd zijn, neemt hij nog een ruim aandeel door het verzamelen van het daarvoor benodigde geld, waarvoor hij uren loopen moet. ¹⁸⁷ Het schiet op ballen naar uitgeoefte prijzen, weet hij nog zoo juist te mikken, dat hij eenen prijs bemacht en in zijne geestesvermogens is hij nog zoo helder, dat hij aan iemand van jongen leeftijd doet denken. De vader van Filip Steetzel heeft den Hillenhof gekocht in 1817 van Maander Wessel van Schooten, kerkmeester, en deze had op zijne beurt de plaats gekocht van Maas de Cocle in 1754. Het is ons allen bekend, dat het oude huis van Steetzel in 1896 is afgebrand. Dit huis was gebouwd in 1677. Het Markenboek zegt ons daaromtrent:

- "Op beden 31 July 1677 hebbende Heeren Briffgonzen met gemeyne stemmen aan Jan Ewarthoff verkocht een perceeltjen
- "Lants besijden den Custos Hoff, na die zijde van Benders hutte, dat is het tegenwoordige huis van J. Bello Bode, tot aan den Hagen gelegen, scheydende sig een treede van den upweg van den hagen, het tegenwoordige hagenstraatje, ende dan nog een perceeltjen en sulx om en voor een soma van 50 car.
- "gulden om daarop een huys te mogen setten en de veidgeregtigheden daarbij te genieten met heyden en weyden, hakken en plakken.

Maander Wessel van Schooten, reeds genoemd, die eens lange reeks van jaren het ambt van kerkmeester heeft bekleed, behoorde tot de aanzienlijkste inwoners van Hall. Hij was bezitter van het Kleine Hoff te Hall, de plaats waar nu Centk op woont, den Hillenhof, den Coldenberg en de weiden het Scholtenbosch en de Tweede Hagen. Al die goederen zijn na zijn dood in handen van verschillende personen gekomen. Zoo kocht de vader van Steetzel, die in de Hoven te Zutphen woonde, den Hillenhof. Van Schooten heeft in het laatst van zijn leven op den Hillenhof gewoond, hij is daar ook gestorven in 1818. Vroeger bewoonde hij het Kleine Hoff te Hall, dat hij in 1803 heeft verlaten, waarop toen de familie Schuilenburg kwam, die ons allen nog wel bekend is. Van Schooten liet drie dochters na, waarvan ééne is gehuwd met van Dijk, advocaat te Zutphen, eene andere metten Kate, schilder te Zutphen. De schilder ten Kate is het geweest, die in 1811 in den toren bij den ingang van de kerkdeur de woorden heeft geschilderd: "Laat ons in het Huis des Heeren gaan". De derde dochter was blind van hare geboorte af, waarom zij algemeen bekend stond als blinde Hanna. Na den dood hare vaders bleef zij te Hall wonen, haar erfdeel was groot genoeg om geheel onafhankelijk te kunnen leven. Zij woonde niet op zich zelf, maar had kost en inwoning nu bij den eenen dan bij den anderen. De bijbel, die nu nog op den preekstoel ligt ten gebruike van de predikanten, herinnert nog altijd aan "blinde Hanna". Die bijbel is een geschenk van haar.

"De Bok" van oudsher de dopraderberg, is blijkens de ankere, die voor de verbouwing in de voormuur aanwezig waren, gebouwd in 1723. De ankere duiden dat jaartal aan.

Eene weduwe Bello heeft het huis laten bouwen en met de bijbehorende gronden moet het eerst eene uitgetrekte boerenplaats uitgemaaht hebben. Er werden 4 varkensvelden gehouden en groote troegen schepen. De weduwe Maria Bello had vijf zonen, die hunne moeder als weduwe getrouwd hebben bijgestaan om de groote plaats te besturen en te bewerken. De zonen hadden de werkzaamheden onder elkander verdeeld. Ieder had zijne afdeling, zoo had er een de schapen voor zijne rekening, de tweede de bijen,

de derde het eene, de vierde het andere deel der landerijen en zoo ging het in alles, de moeder had het opperbestuur over het geheel.

Maria Bello is de grootmoeder geweest van Willem Hendrik Bello, die op de Gezeker heeft gewoond en dien wij allen wel gekend hebben. Ook is zij de grootmoeder geweest van "Bello die te Deventer en te Zutphen een loopenhandel heeft gedreven, geheel in het klein is begonnen en daarmede zulke groote kapitalen heeft verworven, dat hij niet anders bekend stond dan onder den titel van "rijke Bello".

"De Bok" is later in handen gekomen van de familie Honders en in 1862 van de familie Pannekoek. De tegenwoordige eigenaar A. Pannekoek was heeft voor eenige jaren "de Bok" van zijn ouderwetsch gewaad van 1723 ontdaan, in een hedendaagsch costume gestokenen alles ingericht overeenkomstig de eischen van den tegenwoordigen tijd. Nu, die verkleeding was noodig geworden, want het oude kleed van 1723, hoe goed ook voor het begin der 18e eeuw en ook nog lang niet versleten, was toch te eng en te bekrompen voor het geslacht van onzen tijd geworden, het tegenwoordige geslacht was geheel aan het ouderwetsche pak ontgroeid, het kon er zich niet anders den met moeite in bewegen.

Het huis "De Kosterij" genaamd, is reeds van zeer ouden datum. In 1731 werd dit huis door het bestuur der Marken van Hall en Eerbeek aangekocht tot woning van den Schoolmeester, Custer en Markenschrijver, deze drie ambten werden altijd door één persoon bediend.

Wanneer dit huis gebouwd is, is mij niet bekend, maar wel dat het in het genoemde jaar als Schoolmeesters en kosteren als in gebruik kwam en sedert dien tijd is het tot den huidigen dag door de onderwijzers en kosteren bewoond.

Vóór dien tijd had er geen school bestaan, de kerk diende tevens voor school, wel had er voor dien tijdpe schoolmeesters en Custer woning bestaan, maar deze was naar luid van het Markenboek "door 's boezen hand moedwillig in brand gestoken en door het vuur vertaerd", en bekroopen oostandigheden hadden den herbouw van het afgebrande huis verhinderd. Reet vele jaren later, in 1731 kon de tegenwoordige "Kosterij" als woning gekocht worden voor den Custer en Schoolmeester. Ook werd de grafkazer, die tegen de kerk aangebouwd was in dat jaar tot school ingericht. Beide localiteiten, school en woning, waren uiterst gering, en er was eene commissie benoemd, die zorgen moest dat alles toch "op het menigste" toestand kwam. De kosten moesten gevonden worden uit het batig saldo der kerkelijke rekening van dat jaar en uit nog enkele voor handen zijnde reventes van kerk en marken en de commissie moest stipt rekening en verantwoording doen van hare uitgaven.

Aan "de Kosterij" is in den loop der tijden gedurig verbouwing gedaan, de school aan de kerk is in 1828 afgebroken en door de tegenwoordige op het plein vervangen. Er zijn nog teekens aan de kerk te zien waar de school van 1731 gestaan heeft.

De Mark van Hall, Eerbeek en Coldenhove:

Het Markenboek vermeldt, dat de Marke in het begin der 17e eeuw geheel vernield was door langdurigen oorlogstijd. Vooral door den 80 jarigen oorlog was de Marke geheel ten acteren geraakt, er was geen bestuur meer, alles was verwaarloosd. Reet in 1616 werden de zaken van de Marke weer ter hand genomen, er werd toen weer een bestuur benoemd en wettten werden vastgesteld, waarnaar alles zou geregeld en bestuurd worden. De eerste Marken- of Kolt-Hister die toen aangesteld werd, was de Heer Johan Koordincx, Schulte des Amtes Brueren.

De notulen der vergaderingen, die altijd in de kerk te Hall gehou-

den werden, loopen tot 1731 en worden dan plotseling afgebroken. Men leest nu vermeer niets meer van vergaderingen. Maar als de notulen nu zoo op eenmaal ophouden is niet bekend. Of de vergaderingen nu niet meer gehouden werden, dan of men het dat moeite niet meer waardig gekeurd heeft daarvan notulen te houden, hiervan kunnen wij niets oordeelen. De Marke is ontbonden in 1857.

— En hiermede ben ik aan het einde gekomen mijner geschiedkundige aantekeningen van de dorpen Hall en Berbeek. Bij gebreke aan volledige en zuiver historische bronnen kon ik, zooals ik in den aanvang zeide, geen compleet aaneengeschaafd geschiedkundig verhaal geven, maar moest mij tot de opsomming van verschillende brokstukken bepalen.

Den hoogen graad van ontwikkeling heeft het dorp Hall niet mogen bereiken. Geen wonder. Aracht daartoe bezat het in zichzelf niet, en van alle hulpmiddelen, die in den loop der negentiende eeuw zoo menige plaats van ons land tot anellie ontrokken, ja, tot grooten bloei hebben gebracht bleef Hall verstoken.

Berbeek daarentegen verkeerde in gunstiger omtandigheden, de groote uitbreiding van zijn fabriekswezen, dank zij zijne gunstige ligging aan den localpoortweg van lieren naar Apeldoorn, a aan de vaart en aan goede grintwegen, heeft aan zijne vooruitgang veel medegewerkt. Wij wenschen Berbeek hiermede geluk en hopen dat zijn vooruitgang van blijvenden aard zoge zijn.

Wat zeer gelukkige omtandigheden en hulpmiddelen versorgen, dat bewijst in de eerste plaats Apeldoorn, dat vóór ruim twee eeuwen nog op heel wat lager standpunt stond dan Hall tegenwoordig.

Of Hall ook nog eene goede toekomst zal hebben? Of het ook nog eenmaal tot de aanzienlijke dorpen van Nederland zal behooren? Wij wagen het niet op deze vragen een bevestigend antwoord te geven, althans in het verschiep braken nog geen lichtpunten aan, doemen nog geen verschijntelen op die hierop gegronde hoop geven. Daartoe moeten gebeurtenissen plaats hebben, waarop nu nog niemand vermoeden heeft. Er moeten fabrieken komen of er moeten stichtingen verrijzen, die niet alleen volk trekken maar aan het volk ook een goed bestaan opleveren, want of eene bevolking al aangroeit, maar zonder behoorlijke draagkracht, dan baat die toenemende bevolking niet.

De landbouw die veel jaren achtereen in kwijnenden toestand was, maar nu gelukkig weer wat begint op te komen, moet niet zooals tot heden toe de eenige bron van bestaan blijven.

Ten slotte spreken wij onzen hartelijken wensch uit dat voor Hall, wat nu nog donker is, eenmaal, zij het spoedig, op helder klaren.

Een Apeldoorn, Velp of Brummen zal het wel niet worden en zoo verre strekken zich onze wenschen ook niet uit, nog het eenmaal tot de middelmatige dorpen van ons land kunnen gerekend worden, dan zullen de wenschen van allen die het met Hall wel meenen, vervuld zijn.

Hall, Februari 1898.

get. J. Antvelink.

Benoeming van eenen "Schoolmeester en Custer"
 Proces ten Hove van Gelderland, daarover gevoerd.
 Stichting van een Schole en Custershuys.

In 1722 overleed de "Schoolmeester, Custer en Markenschrijver" Jan Swarthof. Er ontstond nu verschil over het recht van benoeming van eenen opvolger tusschen den Ampts Jonker van Brummen en de Geërfden van de Marke van Hall, Berboeck en Colderhove. Dit verschil liep zoo hoog, dat de kwestie voor het Hof van Gelderland kwam, waaruit eene procedure ontstond, die 5 jaren duurde.

Tijdens dit proces werd de kerkdienst waargenomen in overleg met de van Someren door Dirk Schoonman. Van de vervulling van den schooldienst wordt niets gezegd, het onderwijs heeft dus zeker gedurende dat langdurige proces stilgestaan.

Het markenboek vermeldt over het gevoerde proces en de benoeming van eenen nieuwen Schoolmeester en Custos het volgende:

Op den 7 Juni 1723 zijn na twee voorgaande publicatiën op een extraordinair markendag in de kerk van Hall vergaderd geweest de navolgende Heeren Erffgenamen: De Hr. Ten Huyl, Marken Rigter, de Hr. van Berdbeck, de Hr. Grothe, Burgemeester van Arnhem, de Hr. Secretaris Bessen, de Hr. Op Gelder, de Hr. Wethholt, de Hr. Van Landeren, De. van Someren, Haren Hendrik, Reynder Willems, Hendrik Swarthoff, Geurt Geurts, Reynder Ingberts, Jan Bessen, Hendrik Gerritsen, Hendrik van Milligen, Geurt Breunissen, Johannes Schoonman, Dirk Schoonman.

Wegens de verginge der Custos en Voorgangersplaats door de Heeren Ampts Jonkeren.

In bij de gesamenlijke Geërfdenes geresolveert, dat de Heeren Marken Rigter neffens de Heeren Burg. Grothe tot Arnhem en Wethholt mits deesen worden geautoriseert op dese zaak van de verginge der Custos plaats eene advocaat voor te dragen en daarover consiliu in te neemen. Voorts verder daarentrent te doen 't derselver goede raad sal komen mede te brengen met belofte om Voorsch. Gecommitteerden mits deesen alledings te inden-
 seeren

Actum Hall 7 Juni 1723 in de kerk tot Hall

G. Gerhard Ten Huyl als Marken Rigter
 J. M. van Lambeerde van Berdbeck.

Vergadersring op 7 Juny 1724 in de kerk tot Hall.

Present de Leden der vorige vergadering alsmede de Hr. Hassbrook, Rentier van de Grootte kerk tot Zutphen.

Rakende de bevinge van den Custos en Schoolmeestersplaats tot Hall zoo referensig de Heeren Geërfdenes tot de laatste Resolutie op den 7 Juny 1723 genomen, zijnde deese artikel reflexive op den 10 art. van den 19 Mey 1723 zijnde 't verschil over 't recht van bevinge nog niet ten volle gededideert tusschen de Heeren Ampts Jonkeren en de Heeren Geërfden., de zaak was dat Nadat door 't overlijden van de goweten Custos en Schoolmeester de plaats was vacerendde den pastor Locci soveel mogelijk song droeg dat de Openbaare Kerkdienst wierd waargenomen met kerkgevinge van dit alles aan den Heer President Ampts Jonker, too is 't, dat na verloop van een geruyne tijd de Heeren Jonkeren tot 't Schoolmeester en Custosabt hebben gelieven te dispen-
 veeren de persoon van Hendrik Cromhout.

De Heeren G'erffdens, hiervan verwittigd zijnde, oordeelende dat hun 't regt van begevinge toekwam, gelijk ze van de tijd der Reformatie hebben in 't vervolg boeken te bewijzen oordeelden daaron in haar regt verkort te zijn, en tot maintainen van 't selve resolveerden en de Heeren Ampts Jonkeren ten Hove te citeren, gelijk geschied is. Dit alles had dit gevolg, dat de door de Heeren Ampts Jonkeren aangestelde Custos en Schoolmeester bedankte, na welke tijd de kerkdienst door een ander is waargenomen.

Vervolgens is op deese markendag door de Hoog Wel Geb. Heer van Eerbeeck op de Tafel nedergelegd en voorgelezen een brief van de Heer Op ten Noorth, advocaat, pleytende voor de saak en 't regt der G'erffdens, omtrent de begevinge van de Custosplaats, behelsende, dat de Heeren Jonkeren veenlicht van haar ex. pretentie zouden afstaan wordende daarom de Heeren Grothe, burgemeester tot Arnhem en Wentholt, Rentmeester van de St. Anthony Gilde tot Zutphen gecommitteert om in der minne met de Heeren Ampts Jonkeren te spreken, in 't byzonder over de 30 guldens, soo als 's jaarlijks volgens aloude gewoonte aan de Custos tot Hall min of meer zijn uitgaet, behoudens 't Regt der G'erffdens, wordende met een aan de Heeren Gecommitteerden op 't vriendelijkste verzoekt om verder daarin te handelen als haar goede Raad gedragen sal.

Vergadering in de kerk tot Hall op 8 Juny 1729:

Present:

De Hr. Marken Rigter Laansweerde, de Heer Romberg Op Ten Noorth, de Heer Burgemeester Grothe, de Hr. Kerkmeester Verstege, de Leer burgemeester en Rentmeester Wentholt, de Hr. Sandijk, Hendrik van Milligen, Garret Janzen, Meinder Williams, Derk Schoonman, Jannis Schoonman, 'd'Eygenaren van 't goed Ter Loven, Gerrit Jan Santbergen.

Derk Schoonman heeft aan de g'erffdens geresonstreert hoedanig hij den Custosdienst hadde waargenomen omtrent den tijd van een jaren.

Dat de Heeren g'erffdens in vorige jaren hem hadden aanbeloofd en versproken, dat zo lange hij diesen dienst quame waar te nemen, de exolumenten daartoe staande soude profiteren, weshalve hij al nu verzoekt dat de Heeren g'erffdens aan hem volgens dese beloften de voorsch. exolumenten willen accordeeren en toestaan.

Waarop is geresolveerd dat Derk Schoonman het koern dat de boulayden aan de Custarye jaarlijks verschuilt zijn en verpigt te betalen en 't gene elk gedurende dese jaren daarvan ten zteren is. sal mogen opeyschen en invorderen.

Vervolg van de vergadering:

De heer Romberg Op Ten Noorth als bediende Advocaat van de Heeren g'erffdens deser Mark heeft aan de vergaderinge voorgebracht, dat de g'erffdens triumpheante sententie tegens de Heeren Jonkeren des Ampts Brummen over het begeven van de Custosplaats van Halle ladien g'obtineert, luydende de sententie van worde tot worde als volgt:

In zaken van den Marken Rigter en samentlijke Erffgenamen van Hall, Kerbeck en Coldenhove in Veluwezoom in den Ampte Brummen, jaet. en in oas van turbel en indragt ter eene en de Ampte Jonkeren van het Ampt van Brummen ged. en in hetelve oas ter andere zijden. Geresonneert bij den Hove van Gelderland de pleydoyen tusschen partijen gevallen en golet op het overgeleyde bewijs, medegehoort het rapport van Heeren Commissarissen en voorts op alles golet waarop in desen enigins te letten stonde.

't Voorsch. Hof doende recht condanneert de ged. en de gelibel. leerde turbel en indragt door 't aanstellen van een nieuwen Custos

ter en Schoolmeester en gepleegt kost en schadeloos repareeren en af te scheiden en in 't vervolg sulks niet meer te doen. De kosten dezer procedure niet te min om redenen oopenbarende. Gedaan en uitgesproken in den Rade van Gelderland te Arnhem. den 2 April 1729.

get. W. Klerck.

En verlesinge van welke sentencie bij de g'eriffdens is geresolveert aantsonts een nieuwen Custer en Schoolmeester aan te stellen. Waarop dan verders de bequaamheid van vercoorde personen ge-examineert hebbende, so is op ordinaire tractementen emolumenten en profyten tot de custerijen van Halle staande bij de Heeren g'eriffdens tot Custer en Schoolmeester aangestelt de persoon van Derk Loeink, die hier present zijnde de Heeren g'eriffdens heeft bedankt en da voorsch. Custer en Schoolmeesterplaats alsoo g'accepteert.

Kindelijk is nog bij de g'eriffdens verstaan, dat Derk Schoonman den Custodienat tot Alderhayligen deses jaars 1729 sal waarnemen waarvoor het koorn tegenwoordig op het Land staande sal genieten en profiteren.

Aldus gedaan en geresolveert in de Kerke van Halle desen 8 Juny 1729.

G.J. van Santbergen.

Op huyden den 31 Mey 1730 zijn na voorgaande gedane publicatie op een ordinairen markendach in de kerke van Halle voorgadert geweest de navolgende geerffdens der mark van Hall, Berthek en Caldenhove. De Heer Marken Rigter Lamsweerde, de Heer Marken Rigter Sontholt, de Heer burgemeester Grothede Heer Wamber Op ten Noorth de Heer kerkmeester Verstege, Dr. Jan van Foxoren, Gerhard Jan van Santbergen, Henarik van Lilligen, Reinder Willems, Derk Schoonman, Garrit Jansten, Jannes Schoonman.

De Heer Op Ten Noorth voorgedragen hebbende dat de Heeren Jonkeren van het Ampt Brunsen tot voldoeninge van 's Hovet sentencie van den 2 April 1729 hadde doen zamenen, dat daarop een verweigerend antwoord hadde bekomen, dat derhalve wederom een acte of insinatie tenderende ten selven eynde hadde ingestelt, maar dat die de Heeren Jonkeren niet hadde willen doen insinueren sonder alvorens aan de g'eriffdens daarvan kennisse te geven, vervolgens dese acte de geerffdens voorgelopen zijnde in deseive bij haar geapprobeert en de Heer Op ten Noorth verlegt dese acte ten eersten aan de Heeren Jonkeren te doen insinueren.

Op requeste van Derk Loeink Custer en Schoolmeester remonstrerende terstelijk hoe dat Derk Schoonman den Custordienat tot Alderhayligen waargenomen hebbende, door de g'eriffden het koorn over den jare 1729 was toegelaten en toegestaan. Dat Derk Schoonman onder dit koorn mede wilde comprehendieren het koorn dat de huyslyden jaarlijks aan den Custer geven en het martini des voorsch. jaars 1729 verplicht zijn, antinerende hij recontrant dat het koorn bij de huyslyden het martini 1729 verschult niet Derk Schoonmans maar hem oompeteert en Schoonman niet meer dient te profiteren als 't koorn in den jare 1729 op den custercamp en in de Custerijen lof gewaaten vercoekende derhalven dat het koorn van de huyslyden een reconstr. mag worden toegestaan. Ten treden te kennen gevende dat hij een goed getal kinderen hadde, maar die niet na behoren konde onderwijzen ter oorsake geen andere pleghentheid hadde om school te houden als in de kerke als zijnde hier nog kusterenhuyse nog scholen, vercoekende de oversuldes

een schole of Custershuys om daarin den schooldienst te kunnen waarmaken.
Ten derden versoekende een specifieke lijst van zijn tractementen, baten en emolumenten, voorts mede dat de huyluyden mag worden geordineert dat voor het maken van yder graf boven en behalven een schepel rogghe voor het overluyden van elke dode aan hem sal betaalt worden twaalf stuyvers en eyndelijk nog dat door de g'erffdens mag worden besorgt dat als voor desen voor zijn kemonstrants voorsaten is geschiedt, bij d' uytsettinge van de verpondinge voor hem kemonstr. ook wederom zijn tractement wordt uytgevoet.

Ontrent het eerste versoeck bij deze requeste gedaan verstaen de g'erffdens, dat vermits Derk Schoonsmans ingevolge resolutie van den jare 1729 den Custerdienst tot Alderneyligen deelselvygen jaars heeft waargenomen dat densoeven ook agtervolgens bovengemelte resolutie alle baten en emolumenten van de Custereye tot en met martini 1729 verschenen competeren.
Belngende het tweede versoeck om een schole of Custershuys te mogen hebben, so sijn door de g'erffden gecommittteert Santbergen en Hendrik van Miligen om met en neffens den predikant van Lomeren een overleg te maken hoeveel een schole ofte Custershuys soude komen te kosten en waar en op wat plaetse het eene of 't andere het beste soude kunnen gemaect worden en verdere overleggen op hoedanige wijze hetlij een huys of een schole op het menagieuste en met de minste kosten soude kunnen getimmeret worden.

Aangaende het derde versoeck ontrent het maken van de graven en beloninghe daarvan,lijste van tractementen, etc. verstaen de g'erffdens dat sulks alles sal en moet verblijven als van oude gebruikelek is geweest sonder daarin eenige veranderinge te maken, belovende ook so enigens mogelijk is te sulien helpen en bevorderen en uytwerken dat bij de te doene uytsettinge en verpondinge het Tractement van en voor den Custos van Halle wederom word uytgeset als voor desen is geschiedt.

Op huynen den 16 Mey 1731 zijn nae voorgaende publicatiën op een ordinairen merkendagh in de kerke van Halle vergadert geweest en naevolgende Heeren Oriffentenen:
De Heer Marken-Rijter van Lantwerde, Heer tot Berdbeck, de Heer Marken-Rijter Wentholt, de Mr. Bursaar. Grothe, Mr. A. Weiners als kerkmeester van de St. Walburgen kerke tot Lantphen, de Mr. Ten Huyl, Gern. J. van Santbergen, Jannes Schoonman, Es. J. van Lomeren, Reinder Willems.

Wederom door Derk Maack, schoolmeester bij requeste verzoecht zijnde, dat hem door de G'erffdens een huys en schole mochte getimmeret ofte besorgt worden, soo is bij de G'erffdens geresolveert, dat een schole getimmeret en de garfikator aan de kerke uytgeseeth en tot een schole g'appropriert sal worden en soo mogelijk het huysen op den verlenhof tegen over de weduwe Warthof's achterhuys staende, gekocht en met desen hof aan den Custos gegeven werden waertoe G. J. van Santbergen en Hendrik van Miligen worden gecommittteert en bij desen g'authoriseert om het een en andere op het menagieuste te bezorgen en de penningen daertoe noelich te vinlen eynen en ontvangen uyt het overschot van het cloth van rekeninghe van de Weduwe Warthof van hare administratie over de kerken, wederom of uyt d'andere voorhanden zijnde revenues van de kerke of uyt de markpenningen alles aan de G'erffdens verslaghe, rekeninghe en reliqua te doen.

Testamenteaire beschikking waarbij De. Wilhelmus ab Adena
aan de Pastorie en Diaconie te Hall heeft vermaakt f 1.000.--
Anno 13 February 1657.

Wij Jacob Noordinck, Scholtis des Ampts Brussen en de Jr. Rolph van Boshoff tot Goldenhave, Hendrick, ~~Wesbiessen~~ Hendricksen, kerkmeester des huyses Bertsbeek, Johan Corijns, kerkmeester en Jan Rutgers, Coster tot Hall, als hiertoe specialicken geroepen en versocht, doen condt en tuygen hiermede openbaerlicken dat voor ons gecompareert ende verschenen sijn Wilhelmus ab Adena, dienaar des goddelicken Voorts tott Hall ende desselbe huysvrouw Clara Schoonemans van Mülhuyzen, gemist iert aet Berk Otten in deesen saeken oeren ghecoren loutaer ende hebben verklaert haer uiterste wille ende testament toe sijn:
Dat stadhouden haer voorgaende dispositie in dato den 27 Jana 1655 onder conditie nochtans dat des eerst afstervende vrienden van desselbe nalatenschap tot eene kennisse sullen genieten de soma van vijffentwintig carolus gulden te hetselve in voorgaende dispositie niet moete gecompenseert wesen ende dat dan nae haer beijder doot sodane duycent gulden capitael als haer eluyden bij obligatie en verschrijvinge bij het hof van Gelderlandt in naeme van de staten van 't Landt is verleend ende daarvan tegenwoordig van 't Quartier van Ruyphen de jaerlixe rente wort betaelt indien dieselve niet bij noot van die leet levende mochte angetast, vermindert ofte gantschelijk geconusaert ende verteert sijn als haereluyden bij deesen wel expresselicken wordt gereserviert ende voorbeholden sullen sterven ende v.erven op die suster van gem. Adena genoemt Anna Jacobs tot Harderwijk tegenwoordig wonende ende die Richte van haer Clara Schoonemans voorschreven gent Agnes Stadelser tegenwoordig wonende tot Brecht om bij derselver beijder leeven de kente van die elck voor die helfte ende nae doode van d'eene bij den laetsleevenden, gheelicken te genieten endate proffijteeren ende dat nae doode van die laeste hetsij suster ofte Richte voorschreven het voorsch. capitael sal sterven ende v.erven voor de eene helfte in de pastoriegoederen tott Hall en die vruchten ofte renten van dien jaerlicx bij die naevolgende predikanten genoten te worden en die andere helfte in die diaconiegoederen en die vruchten jaerlicx aan de Armen tott Hall nytgekiert te worden, wilsen de zij comparanten, dat dese haere dispositie als een testament, codicille ofte uiterste wille in allen deesen voicomentlick neegecoren worde en de effect moge voortieren.
In oorende hebben wij Scholtis en getuygen voorsch. deesen beteckent ende besegelt op den dertyenden februari Anno zettienhonderd zeven en vijftig.

Jacob Noordinck
Scholtis tot Brussen

Rodolph van Boshoff
van Goldenhave

Hendrick Hendricksen
kerkmeester des huyses
Bertsbeek.

Jan Corijns
kerkmeester

Jan Rutgers
Coster

